

บทที่ 4

สืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์ และสานต่อจากรอยพระอรหันต์

ถ้าจะทบทวนย้อนต้นจะเห็นว่าในบทที่ 1 หลังจากผู้วิจัยตั้งปริศนาแห่งปฐมภคาแล้ว ลำดับถัดมาในบทที่ 2 ได้นำเสนอแนวคิด, ทฤษฎี, วิถีวิทยา ที่ใช้เป็น **เครื่องมือ** ในการแสวงหาคำตอบดังกล่าว และในบทที่ 3 ได้ปูพื้นให้เห็นภาพรวมของสวนโมกข์ตั้งแต่ยามรุ่งอรุณจนกระทั่งสนธยา โดยพยายามคัดเลือกรวบรวมข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท่านพุทธทาสว่า เป็นผู้ที่มีศักยภาพ เชื่อมั่นในตนเองสูง มีความคิดเชิงวิพากษ์ ชอบโต้แย้งถกเถียง ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ใต้ง่าย ๆ เว้นเสียแต่ว่าจะหาเหตุผลมาพิสูจน์หักล้างความคิดของท่านได้ ในการแสวงหาคำตอบแต่ละเรื่องท่านจะเชื่อตามวิธีคิดอย่างแยบยล (โยนิโสมนสิการ) ไม่เชื่อตามคำบอกเล่า (ปรโตโฆชะ) จากใคร นอกจากนี้ยังมีอุดมการณ์แบบ **นกนางนวลแตกฝูง** ชอบบุกเบิกแสวงหา ค้นคว้าสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนอกจากจะสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเองว่า สิ่งที่จะทำลงไปย่อมไม่ผิดพลาดแล้ว ยังสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ที่จะก้าวตามอีกด้วย อัตลักษณ์แบบนี้จึงเกื้อหนุนต่อการใช้ภูมิปัญญาก้าวนำทางสู่เนื้อธรรมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม การมีคุณสมบัติเฉพาะตัวข้างต้นยังไม่เพียงพอ ถ้าท่านต้องการจะบรรลุอุดมการณ์ที่คิดฝัน จะต้องพิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์ว่า **เส้นทางสายของท่านล้วนสืบค้นมาจากพระโอบุษฐ์และสานต่อจากรอยพระอรหันต์ มิได้คิดที่จะบิดเบือนลบล้างคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำตนเป็นคนนอกกริต หรือคิดจะก่อตั้งลัทธินิกายใหม่ใด ๆ ทั้งสิ้น** ถ้าสามารถพิสูจน์สิ่งนี้ได้ จะช่วยเติมเต็มและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเองและผู้ที่จะก้าวตามมากยิ่งขึ้น แล้วจะง่ายต่อการก้าวนำต่อไป แต่ถ้าพิสูจน์ไม่ได้ จะคลอนแคลนจนกลายเป็นอุปสรรคได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ท่านจึง “ลงหลักปักฐาน” เส้นทางสายนี้โดยเริ่มจากการสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์และสานต่อจากรอยพระอรหันต์ ดังจะ

ได้วิเคราะห์ให้เห็นต่อไป

ในการนำเสนอเรื่อง **สืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์และสานต่อจากรอยพระอรหันต์** ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) ต้องการจะพิสูจน์ให้เห็นลีลาของผู้ประกาศนามอุทิศตนเป็น “ทาส” ว่าแสดงบทบาทในฐานะผู้ประกาศใช้ **นาม** นั้นเพียงใด และอย่างไร ? (2) เพื่อที่จะตอบคำถามใจหายวิัจยว่า ท่านนำเอาลีลาของพระพุทธองค์ผู้เป็นนายมาประยุกต์ใช้อย่างไร ?

อย่างไรก็ตาม จะต้องยอมรับความจริงว่า ระยะเวลาแห่ง **สมัยผู้เป็นนาย** กับ **ผู้เป็นทาส** ทั้งช่วงห่างกันประมาณ 2,500 กว่าปี สภาพการณ์และบริบทต่าง ๆ เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง จะนำเอาพุทธลีลามาใช้โดยตรงทั้งหมดไม่ได้ ถ้าจะได้ก็เพียงนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมแห่งกาลสมัยเท่านั้น ซึ่งจะวิเคราะห์ให้เห็นการสืบสานระหว่างสภาพการณ์สองสมัยนี้เพียงเท่าที่สามารถกระทำได้ ในบางเรื่องบางประเด็นอาจจะมองเห็นได้ชัดเจน แต่บางเรื่องบางประเด็นอาจจะไม่ชัดเจนนัก เพียงแต่อนุโลมให้เข้ากันได้เท่านั้น

รูปแบบของการนำเสนอ จะหยิบยก **ขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์** เป็นตัวตั้ง และ **การสานต่อจากรอยพระอรหันต์** เป็นตัวเทียบ แล้ววิเคราะห์ให้เห็นว่าสืบสานกันอย่างไร แต่พึงเข้าใจว่า คำว่า “ขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์” มิได้หมายเฉพาะส่วนที่เป็น **พระวจนะ** แต่ยังมีหมายรวมถึงส่วนที่เป็น **อวจนะ** เช่น **พุทธลีลา ระเบียบคิด และ ภูมิปัญญา** อื่น ๆ อีกด้วย ส่วนคำว่า “สานต่อจากรอยพระอรหันต์” หมายถึง การนำเอาขุมทรัพย์ดังกล่าวมาสืบสาน ถ่ายทอด ประยุกต์ใช้ หรือดำเนินการใด ๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องต้องกัน

การนำเสนอในส่วนของ “ขุมทรัพย์จากพระโอบุษฐ์” จะเริ่มตั้งแต่พระองค์เสด็จออกบวชจนกระทั่งดับขันธปรินิพพาน และในส่วนของ “การสานต่อจากรอยพระอรหันต์” จะเริ่มตั้งแต่ท่านพุทธทาสเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์จนกระทั่งละสังขาร ส่วนวิธีนำเสนอจะใช้ทั้ง **รูปแบบวิธีหลัก** และ **รูปแบบวิธีรอง** ตามที่กล่าวแล้วใน **บทที่ 1 ข้อ 6.3** (หน้า 23 - 24)

การวิเคราะห์ตีความเกี่ยวกับการสืบสาน จะตรวจสอบความจริงและวิเคราะห์ความหมายของหลักฐานข้อมูล ตลอดจนวิเคราะห์ระบบคิดของท่านพุทธทาส โดยอาศัยหลักของ **ทฤษฎีเชอมนัย, ทฤษฎีสมนัย ทฤษฎีปฏิบัติ** และ **การวิเคราะห์สรูปเชิงอุปนัยและนิรนัย** (ดู **ตรรกมรรควิถี** บทที่ 2 ข้อ 1 หน้า 26 - 37) โดยบางครั้งอาจจะระบุชื่อทฤษฎีกำกับ แต่บางครั้งอาจจะไม่ระบุก็ได้ นอกจากนี้ยังอาศัยกรอบคิดจาก **พุทธมรรควิถี** (ดู **บทที่ 2 ข้อ 2** หน้า 37 - 44) และกรอบคิดจาก **พุทธทาสมรรควิถี** (ดู **บทที่ 2 ข้อ 3** หน้า 44 - 54) โดยจะใช้หลักฐานข้อมูลประมาณร้อยละ 10 ดังที่ท่านแนะไว้ใน **การคัดเลือกหลักฐานข้อมูล** จะพยายามคัดสรรเอาเฉพาะส่วนที่คิดว่าน่าจะเป็น

ตัวแทนที่ดีของเรื่องที่จะสรุป

1. มูลเหตุแห่งการสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโขนง และบุพภาคแห่งการตามรอยพระอรหันต์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่าท่านเริ่มกระบวนการสืบค้นและสานต่ออย่างไร?

หลังจากก่อตั้งสวนโมกข์แล้ว ได้ลงมือสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโขนง เพื่อที่จะใช้สานต่อจากรอยพระอรหันต์ ดังที่ท่านชี้แจงไว้ในหนังสือ “พุทธประวัติจากพระโขนง” ว่า

มูลเหตุที่จะเกิดมีหนังสือเล่มนี้ขึ้น ในขั้นแรกสุด เนื่องจากข้าพเจ้ามีความสนใจในการค้นหาร่องรอยแห่งการศึกษาค้นคว้า การปฏิบัติ และการเป็นอยู่ประจำวัน ตลอดจนถึงวิธีการอบรมสั่งสอน และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยประสงค์จะนำเอาหลักเกณฑ์เหล่านั้นมาใช้ในการที่จะทำความเข้าใจในพระองค์ และ **ทำตามรอยพระยุคลบาท** หรือที่เรียกตามความหมายอันกว้างขวางอย่างหนึ่งว่า **การตามรอยพระอรหันต์** ...รวมความว่า หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นเพราะมุ่งหมายจะรวบรวมหลักแห่งการปฏิบัติอันจะพึงหาได้จากตัวอย่างที่แสดงอยู่ที่พระวรกายของพระพุทธองค์

ส่วนในหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” นั้น ตั้งชื่อตรงตัวอยู่แล้วว่าเขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นคู่มือตามรอยพระอรหันต์ โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ⁴ คือ (1) เพื่อเห็นแก่พระรัตนตรัย ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นว่าโลกเป็นของประเสริฐจริง (2) เพื่อเห็นแก่ชาติประเทศอันเป็นที่รัก ด้วยการรักษาเกียรติยศแห่งความก้าวหน้าของพุทธศาสนาประเทศไว้ไม่ให้ล้าหลังเขา (3) เพื่อเห็นแก่ภาคตะวันออกของโลก อันเป็นบ้านเกิดแห่งอริยวิद्याศาสตร์ทางใจของพระพุทธเจ้า ส่วนในหนังสือ “เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา”⁵ ท่านยืนยันอีกว่า เรียบเรียงหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” เพื่อใช้เป็นแนวทางศึกษาตามรอยพระอรหันต์ ทั้งสำหรับตัวเองและเพื่อไว้เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม จะต้องยอมรับว่าแม้จะใช้ความพยายามสักเพียงใด แต่การที่จะสานต่อให้ได้ครบถ้วนสมบูรณ์เท่าบทบาทลี้ลาของผู้เป็นนายนั้นย่อมยากที่จะทำได้ ซึ่งท่านเองก็ยอมรับสภาพนี้ ดังที่กล่าวว่า “เรามันทำได้ไม่เกินพระพุทธเจ้าหรอก...”⁶ ใน **บุพภาค** หรือ **ตอนต้น** ของหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” ท่านเริ่มต้นโดยประกาศนามอุทิศตนเป็น “พุทธทาส” แล้วพยายามเติมเต็ม **นาม** นี้ โดยนำแบบอย่างมาจากพระวณะที่ทรงเล่าถึงการอธิษฐานจิตเพื่อบำเพ็ญเพียรในครั้งนั้น ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวก

เธอทั้งหลายจงตั้งความเพียรด้วยการอธิษฐานใจว่า เลือดเนื้อจงแห้งไป เหลือแต่กระดูกกับเอ็นก็ตาม หากยังไม่บรรลุอันพึงได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรงของมนุษย์เพียงใด จักไม่หยุดความเพียรนั้นเสีย” การที่ทรงมีปณิธานมุ่งมั่นโดยใช้ชีวิตเป็นเดิมพันเช่นนี้ จะช่วยเพิ่มจิตตานุภาพให้แข็งแกร่ง ดังที่พบเห็นเสมอว่าผู้มุ่งมั่นมักมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง ส่วนผู้หย่อนความมุ่งมั่น มักมีโอกาสล้มเหลวสูงด้วย

ในส่วนของท่านพุทธทาส ได้นำพุทธลีลามาสืบสานประยุกต์ใช้ แม้จะไม่อธิษฐานจิตถึงขั้น เลือดเนื้อจะแห้งเหือดไป แต่ได้อธิษฐานจิตเพิ่มกำลังใจให้แก่ตนเอง ดังที่ตั้งปณิธานไว้ใน “คำประณมพจน์” ว่า

พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ยังอิงอาศัยกันอยู่เพื่อความสุขของมหาชน ข้าพเจ้าขอมอบชีวิตพร้อมทั้งร่างกาย แต่พระรัตนตรัยนั้น เพื่อปราศจากอันตรายทั้งทางกายและทางใจ อันหากจะเกิดมีแก่ข้าพเจ้า ผู้ตั้งใจรวบรวมร้อยกรองข้อปฏิบัติ ที่พระผู้เป็นโลกนาถตรัสไว้เป็นรอยทางแห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย จนกว่าจะสำเร็จเรียบร้อยลงด้วยดี ขอให้ข้าพเจ้าได้กล่าวคำจริงทุกประการ โดยไม่มีอุปสรรค ขอกุศลจิตอันนี้จงมีวิบากสมดังมโนรถครบถ้วน นับแต่เวลาที่ข้าพเจ้าจะเริ่มร้อยกรองเนื้อความในปกรณ์นั้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เทอญ.

ลงชื่อ “พุทธทาส”

๒๘ สิงหาคม ๒๔๗๕^๖

หลังจากกล่าวคำประณมพจน์แล้ว เริ่มตั้งข้อปุจฉาวิไลสนาเรื่องความเห็นที่ขัดแย้งกันในประเด็นที่ว่า การบรรลุมรรคผลนิพพาน **มีได้เฉพาะสมัยพุทธกาล หรือมีได้ตลอดกาล** ? โดยท่านวิพากษ์ความเห็นของฝ่ายที่เชื่อว่ามีได้เฉพาะสมัยพุทธกาล ว่า เป็นความเห็นที่โง่เขลาของผู้ที่ยังมิได้ใช้ความพยายามมากพอ แล้วด่วนสรุปว่าไม่สามารถปฏิบัติให้บรรลุมรรคผลนั้นได้ ส่วนตัวท่าน หลังจากสืบค้นบาลีพบพระวจนะว่า “**อิเม เจ ภิกขเว ภิกขุ สมมา วิหเรยฺย อสฺสญฺญ โลก อรหนตฺเท อสฺส**” แปลว่า “**ถ้าภิกษุเป็นอยู่โดยชอบแล้ว โลกนี้จะไม่ว่างพระอรหันต์**”^๗ ท่านเชื่อมั่นในพระวจนะนี้ จึงพยายามที่จะนำมาสืบสาน ดังที่บันทึกไว้ในอนุทินปฏิบัติธรรม ๆ ว่า

ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า มรรคผลยังคงมี ยังคงเปนสุขวิเสสอยู่อย่างเดิมเหมือนเมื่อครั้ง ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว แต่มีเมฆหนาที่ปิดอยู่ เมฆแห่งความโง่เขลาดังเด ไม่ชนะตนเองได้หนายิ่งขึ้น จนมรรคผลนั้นถูกเบียดเสียดให้อยู่สูงลิบ หรือถูกสมมติให้มี

ค่าสักว่า ชื่อ ไป ไม่มีตัวจริง ข้าพเจ้าอยากกล่าวว่าเดี๋ยวนี้แหละ เราทุกคนที่เดียว อาจบรรลุมรรคผลได้ ถ้าเราจะอยากด้วยหัวใจจริง ๆ และคิดค้นให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ทำลายเมฆหมอกโง่ ๆ โกง ๆ ปากอย่างใจอย่างให้สูญหายไปแล้ว มรรคผลจะโผล่กันที่ว่ามียูอยู่ที่ไหนบ้าง อากาตอนนี่เปรียบเหมือนเราไม่เชื่อว่ามีหินก้อนนี้มีเพชรอยู่ภายใน แล้วก็พยายามทุบ ทั้งที่ตนมีอยู่ ร่างกายของเรา จิตต์ ใจของเราเตรียมพร้อมอยู่เสมอที่จะถูกฝึกให้ควรแก่มรรคผล แต่เราไม่ได้ฝึก เพราะไม่เชื่อว่าฝึกได้ เพราะฉะนั้น กายอันเป็นเสมือนภาชนะ ซึ่งแล้วแต่เราจะใส่อะไรลงไป จึงคงได้ใส่แต่ของระทมทุกข์หาแก่นสารมิได้ แล้วกลับมาร้องรำกันว่า มรรคผลไม่มีแล้ว¹⁰

2. จาก ทรงปรารภโลกและตำริออกบวช สู่ การวิพากษ์ความสุขทางโลกที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านพยายามที่จะสืบสวนว่า บรรพชิตวิถีเอื้อต่อการก้าวตามรอยพระอรหันต์กว่าฆราวาสวิถีอย่างไร ? และวิพากษ์โลกที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ว่าอย่างไร ?

พระพุทธเจ้า เดิมทีเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ เคยมั่งมีศรีสุข อุดมด้วยทรัพย์ศฤงคาร มีปราสาทสามฤดู แวดล้อมด้วยนางสนมกำนัลที่ประดับดีแล้วถึงสี่หมื่นนาง¹¹ แต่ทรงดำริว่าความสุขภายนอกในลักษณะนี้เป็นสิ่งจอมปลอม ย่อมมีความเกิดและเศร้าหมองเป็นธรรมดา ไม่จีรังยั่งยืน มิใช่ความสุขแห่งอุดมการณ์ เมื่อปรารภเช่นนี้ก็ทรงตำริออกบวช ละกองสมบัติและวงศ์ญาติ ทรงแปลงผมและหนวด ออกถือเพศบรรพชิตเมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา ในลำดับแรกทรงศึกษาในสำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร และ อุทกดาบส รามบุตร แต่พบว่านั่นมิใช่ที่สุดแห่งความดับทุกข์ มิใช่วิถีที่เพื่อความหน่าย คลายกำหนด เพื่อรำงับ เพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม เพื่อนิพพาน¹² จึงทรงออกมาค้นคว้าแสวงหาด้วยพระองค์เอง โดยใช้เวลาบำเพ็ญเพียรรวม 6 ปี จึงตรัสรู้

ในสมัยหนึ่งเมื่อตรัสรู้แล้ว ทรงชี้ให้เห็นว่า ฆราวาสวิถีคับแคบ เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุมรรคผล ดังที่ตรัสแก่พราหมณ์หนุ่มชื่อ “สคารวะ” ว่า

ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี, ส่วนบรรพชาเป็นโอกาสว่าง ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เหมือนสังข์ที่เขาขัดดีแล้ว, โดยง่าย นั้นไม่ได้ ถ้าใครเราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้าข้อมผาดออก

จากเรือน บวช เป็นผู้ไม่มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนเกิด¹³

ในส่วนของท่านพุทธทาส เดิมที่มีใซอุปสมบทเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หากแต่ตั้งใจจะบวชตามประเพณี แต่ครั้งเข้ามาอยู่ใน “ชายผ้าเหลือง” แล้ว ได้รับการสนับสนุนให้เอาดีทางบรรพชิตวิถี จึงเดินทางเข้าสู่เมืองกรุงเพื่อศึกษาพุทธศาสนาและภาษาบาลี แต่พบว่าวิถีศึกษาที่ใช้กันอยู่ในหมู่สงฆ์สมัยนั้นแปลกแยกกับที่เคยคาดฝันทำให้รู้สึกเบื่อหน่าย ผิดหวัง รังเกียจถึงขั้นหันหลังให้ และเบนเป้าจากมุ่งเรียนบาลีสู่การแสวงหาสัจธรรมแทน จึงเดินทางกลับบ้านและมุ่งสู่ป่า (สวนโมกข์) แล้วลงมือสืบค้นหุตรพญ์จากพระโอบุษฐ์ เพื่อที่จะสานต่อจากรอยพระอรหันต์ต่อไป

หลังจากฝึกฝนได้ระยะหนึ่ง ได้เห็นจริงตามพระวจาณะว่า บรรพชิตวิถีไปรุ่งโล่งเบาสบาย ดังที่บันทึกไว้ว่า “...นับแต่เกิดมาเท่าที่จำได้ ไม่เคยมีความว่างเบาสบายเหมือนไม่มีเนื้อไม่มีตัวเหมือนเมื่อมาอยู่ตามแบบนี้เลย ความพอใจในการเป็นเช่นนี้ที่เกิดขึ้น มีมากพอที่จะหักห้ามความกังวลถึงอนาคต เชื่อแนในตัวเองว่า ตัวอาจหาความสุขหรือความพอใจให้แก่ตัวเองได้...”¹⁴

ในหนังสือ “สิบปีในสวนโมกข์” ท่านยังเขียนไว้อีกว่า บรรพชิตวิถีไม่คับแคบ ไม่มีพันธนาการใด ๆ เป็นเครื่องผูกมัด ดังที่บันทึกว่า

จะไปไหนเมื่อไรก็ได้ ไม่ต้องปิดประตู ไม่ต้องใส่กุญแจ ไม่ต้องสงสัยใครเพราะมีคนเดียว จะกลับเมื่อไร เวลาไหน ก็ไม่มีห่วงใย โดยทุก ๆ ทางไม่มีอะไรจะต้องดูแลระวังรักษา ไม่มีเรื่องที่จะต้องรับผิดชอบ อย่างใดกะใคร รู้สึกตัวว่ามีตัวเพียงน้อย ๆ และอิสระเหมือนนก ความคิดนึกก็เกลี้ยงเกลา ไม่คิดอะไรเลยก็ได้ มีแต่ความเบาสบาย ซึ่งยากที่จะบอกและทำความเข้าใจให้เสมอ ไม่มีเบื่อ เหมือนดื่มน้ำที่จืดสนิท¹⁵

ท่านยังบันทึกความแตกต่างระหว่างวิถีชีวิต 2 แบบนี้ ไว้ใน “วันสำคัญในชีวิตที่แล้วมา” ว่า “...เห็นความแตกต่างกันระหว่างเพศบรรพชิตกับฆราวาส : ถ้าหากเขายังมีกิจการและจิตใจไม่แปลกกัน ผ้าเหลือง บาตร การปลงผม เปนเพียงเครื่องหมายเท่านั้น ทั้งสองเพศอาจบรรลุได้เท่ากันอย่างไม่มีข้อยกเว้นแตกต่างกัน แต่พิเศษกันอยู่น้อยหนึ่งว่า ผู้ออกอยู่ในเพศบรรพชิต มีโอกาสสงบ คิดมากกว่าฆราวาสเท่านั้น แต่ข้อนั้นยังไม่ทำให้แตกต่างกันไป จนกว่าผู้นั้นจะได้ดื่มรสแห่งความสุขแท้...”¹⁶

นอกจากนี้ ยังบันทึกไว้ว่า “ชีวิตบ้าน - ชีวิตพระ” (4 ตุลาคม 2477) ว่า “...ข้าพเจ้าผ่านชีวิตพระมาเป็นเวลา 8 ปี รู้สึกความแตกต่างระหว่างชีวิตสองชนิดนี้บ้างบาง

อย่างด้วยน้ำใจตนเอง พอที่จะสนทนากับท่านที่ไม่เคยผ่านหรือผ่านแต่น้อย หรือ ผ่านนาน แต่เพลินด้วยอะไรบางอย่าง (?) ไม่ได้สังเกตถึงความจริงแห่งชีวิตนี้...”¹⁷

ท่านเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิถีชีวิต 2 แบบนี้ ว่า

(ชีวิตบ้าน)	=	(ชีวิตพระ)
การส่องหาเรือดยุง	=	การส่องกิเลส
การคอยตรวจดูบ้านเรือน	=	การปัจจเวกขณะเสนาสนะ
การแสวงหาของถูกปาก	=	การเลือกกินให้บริสุทธิ์
การมองแม่บ้าน	=	การมองพระไตรปิฎก
การตรวจตรากิจการงาน	=	การตรวจไตรสิกขา
การซื้อขาย	=	การสละโลก ชื่อโลกุตตระ ¹⁸

ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณาในส่วนของพระพุทธองค์อีกครั้ง หลังจากที่เสด็จ ออกบวชแล้วทรงละทิ้งความสุขสบายแบบฆราวาสเยี่ยงโอรสชาติริย์ หันมาดำเนินชีวิต แบบนักบวช เพื่อค้นคว้าแสวงหาสิ่งที่มุ่งหวัง ทรงดำเนินวิถีชีวิตที่เรียกตามสำนวนท่าน พุทธทาสว่า เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง ดังเช่นเสวยอย่างง่าย ๆ ประเภทผัก หนุ่ ปลา เลือกไม้ สาระ่าย ลูกเต๋อย รำข้าว ปลายสารหัก หรือแม้แต่กระเบาเพียงผลเดียวบ้าง สองผลบ้าง สามผลบ้าง จนทรงเผชิญกับภาวะผู้มีอาหารน้อย พระวรกายซูบผอม ปราภฏ ให้เห็นเส้นเอ็นและเค้าโครงกระดูก ดังที่ทรงเล่าว่า “...เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย กลอน(หรือจันทน์) แห่งศาลาที่คร่ำคร่าเกะกะมีสัณฐานเช่นไร ซีโครงของเรา ก็ เกะกะมีสัณฐานเช่นนั้น... ดวงดาวที่ปรากฏในน้ำในบ่ออันล้าลึก ปรากฏอยู่ลึกจันใด ดวงดาวคือลูกตาของเรา ปรากฏอยู่ลึกในเบ้าตาจันนั้น... น้ำเต้าที่เขาตัดแต่ยังอ่อน ครั้นถูกลมและแดดย่อมเหี่ยวยุ่ย มีสัณฐานเช่นไร หนังกิระษะแห่งเราก็ยังมี สัณฐานเช่นนั้น...”¹⁹

การดำเนินชีวิตในป่า ทรงนุ่งห่มผ้าปานที่เขาทิ้งไว้กับซากศพ ผ่าคลุกฝุ่นเท่าที่จะ หาได้ ทรงบรรทมในป่าช้าทับกองกระดูก พยายามที่จะไม่พบปะเสวนากับผู้ใด อุปมา เหมือนสัตว์ประเภทเนื้อที่ไม่ต้องการเผชิญหน้ากับผู้ทีเข้าไปรบกวณ จึงต้องหลีกเว้นเข้าไป อยู่ในราวป่าแห่งโน้นบ้างแห่งนี้บ้าง ในวัน 14 ค่ำ, 15 ค่ำ และ 8 ค่ำแห่งปักข์ ทรงเข้าไป ประทับในสวนที่เล่าลือกันว่าศักดิ์สิทธิ์และน่าสะพรึงกลัว²⁰ ในวันอื่น ๆ ทรงดำเนินชีวิต อย่างวิเวกโดดเดี่ยว ในท่ามกลางดินฟ้าอากาศที่ปรวนแปรอย่างน่าทุกขเวทนา ดังที่ทรง เล่าแก่พระสารีบุตร ว่า “...ในราตรีทั้งหลายอันมีในฤดูหนาวระหว่างแปดวัน เป็น

สมัยที่ตกแห่งหิมะอันเย็นเยือก กลางคืนเราอยู่ที่กลางแจ้ง กลางวันเราอยู่ในซัง
แห่งป่า ครั้นถึงเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน กลางวันเราอยู่ในที่แจ้ง กลางคืนเราอยู่
ในป่า สาริบุตร ! คาถาน่าเศร้า นี้ อันเราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน มาแจ้งแก่เราว่า-

“เรานั้นแห่ง (ร้อน) แล้วผู้เดียว, เปียกแล้วผู้เดียว, อยู่ในป่าน่าฟังกลัวแต่ผู้
เดียว, เป็นผู้มียากอันเปลือยเปล่า ไม่ผิงไฟ, เป็นมุณีชนชายแสวงหาความบริสุทธิ์
ดังนี้”²¹

ในส่วนของท่านพุทธทาส ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ต่างยุคสมัยกันโดยสิ้นเชิง แม้จะมีได้
ปรารภชีวิตการครองเรือนแบบพระพุทเจ้า แต่ปรารภความสุขทางโลกที่วิทยาศาสตร์
สมัยใหม่หยิบยื่นให้ว่า “...จริงอยู่ที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ อาจบำบัดโรคบำรุงอนามัย
ทำให้มนุษย์ตายก่อนกำหนดน้อยลงก็จริง แต่ถ้าเป็นการทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่
เพื่อความตรากตรำทรมาณใจ เพราะนามธรรมภายในของเขาถูกแผดเผาแล้ว การ
มีวิทยาศาสตร์หรือไม่มีวิทยาศาสตร์ ก็คงมีผลไม่ดีกว่ากันมีใช่หรือ ?...”²² ท่าน
วิพากษ์ว่าวิทยาศาสตร์เป็นตัวยั่วยวน พอกพูนกิเลส และเหตุแห่งทุกข์ทางใจ แม้จะดู
เสมือนว่าช่วยให้สภาพความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น แต่ก็พยายามที่จะยั่วยวนว่ายังมีสิ่ง
อื่นที่น่าบริโภคยิ่งกว่าล่อใจอยู่อีก ดังที่วิพากษ์ว่า “โลกพร่องอยู่เป็นนิจ ! หิวอยู่เป็น
นิจ ! กระหายเลือดอยู่เป็นนิจ ! ก็ไม่เพราะอำนาจความยั่วยวนที่นักวิทยาศาสตร์
คอยปรุงแต่งขึ้นใหม่ ๆ ดอกหรือ ?...”²³ หรือที่กล่าวอีกตอนหนึ่งว่า “ต่อให้นัก
วิทยาศาสตร์สามารถทำให้ฝนตกลงจากฟ้าเป็นฝนทองคำ คนก็ยิ่งจะฆ่ากันเพื่อ
แย่งเป็นเจ้าของฝนทองคำ”²⁴ โลกแบบนี้มักจะหยิบยื่นความสุขที่มีความทุกข์เป็นเงา
ตามตัว ล่อใจให้เพลิดเพลินเพียงชั่วคราวชั่วครว ต่างจากโลกแห่งพุทธศาสนาที่สอนให้รู้
รากทำลายทุกข์ให้หมดสิ้น²⁵

เพราะฉะนั้น เพื่อที่แสวงหาความสุขโดยไม่มีทุกข์เจือปน ท่านจึงชักชวนให้หันมา
ดื่มรสจากโลกแห่ง อริยวิทยาศาสตร์²⁶ บนเส้นทางแห่งการก้าวตามรอยพระอรหันต์ ที่
ขุดเกลาและไม่ยอมตามกิเลส (มรดกที่ 38) โดยแนะให้พวก “อนาคาริก” (บรรพชิตผู้ไร้
เหย้าเรือน) บำเพ็ญตนเป็นแบบอย่าง ดังที่กล่าวว่า “... เราจงเร่งเดินตามรอยเท้าพระ
อรหันต์กันเถิด ! พวกอนาคาริกบุคคล จะต้องรับหน้าที่ทำตนเป็นตัวอย่างแก่
อนาคาริกบุคคล...”²⁷ การสอนให้เดินทางบรรลุเป้าหมายได้ จะต้องทำให้ดูเป็นตัวอย่าง
ดังที่ท่านกล่าวว่า “...การทำให้ดูจริง ๆ ดีกว่าการสอนด้วยปากหรือเขียนหนังสือให้
อ่าน ๑ เพื่อของการทำจริง ๆ ให้ดูเท่ากับ ๑ หาบของการสอนด้วยปาก (1 เพื่อ =

12 สตางค์ครึ่ง เมื่อเทียบส่วนกับ 1 หาบ = 400,000 สตางค์ - ผู้วิจัย) เราจึงเดินตามรอย พระอรหันต์ด้วยการถือหลักเช่นนั้นเถิด ประโยชน์สุขจะเกิดแก่พวกเรา, ประเทศของเรา, และแก่อีก...”²⁸

3. จาก “วิธึบำเพ็ญเพียร” เพื่อตรัสรู้ สู่ “วิธีฝึกฝน” ตามรอยพระอรหันต์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานพุทธวิธีบำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้มาประยุกต์ใช้ฝึกฝนตามรอยพระอรหันต์อย่างไรบ้าง ?

ในคราวนั้นพระองค์ทรงเล่าถึงการ บำเพ็ญทุกรกิริยา โดยการขบฟันด้วยฟัน อัดเพดานด้วยลิ้น ช่มจิตด้วยจิต แล้วทำให้งิ่งขึ้นไปโดยการกลั่นลมหายใจ จนลมออกทางจมูกและปาก ทำให้งิ่งขึ้นไปอีก จนลมออกทางจมูก ปาก และช่องหูทั้งสองข้าง แล้วแทงเข่าขึ้นทางกระหม่อม ทำให้งิ่งขึ้นไปอีกจนตัวร้อนกล้าไปทั่วพระวรกาย และวาระถัดมาทรงค่อย ๆ ลดอาหารลงเหลือวันละฟายมือเดียว จนกระทั่งงดอาหารไปเลย พระองค์ทรงกระทำจนแนพระทัยว่าตั้งแต่สมัยอดีตมา มีข้อเท็จจริงรองรับ (สอดคล้องกับหลักของพวกสมณีย์)ว่าไม่เคยมีผู้ใดกระทำไต่ยังยวดไปกว่านี้แต่ถึงแม้จะทรงเพียรพยายามถึงเพียงนี้ ก็ยังไม่สามารถตรัสรู้ได้ จึงแนพระทัยว่ามีไซ้ทางแห่งการตรัสรู้โดยแน่แท้ หรือถ้าอธิบายด้วยทฤษฎีปฏิบัติตนนี้จะได้ว่าวิธีนี้ไม่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งการตรัสรู้

หลังจากนั้น ทรงพิจารณาไตร่ตรองทบทวนย้อนอดีตสมัยเมื่อยังทรงเยาว์วัย ทรงระลึกได้ว่า ในครั้งนั้นพระราชบิดาทรงนำพระองค์ไปร่วมพิธีแรกนาขวัญ ปล่อยให้ประทับอยู่ที่ไต้ร่มต้นหญ้า ความสงบเย็นและสดจากกาม ทำให้ทรงปีติสุขยิ่งนัก จึงทรงดำริ (สอดคล้องกับวิธีวิเคราะห์เหตุผลของพวกเชื่อมณีย์) ว่า ชะรอยว่านั่นคือแนวทางแห่งการตรัสรู้ก็อาจเป็นได้ เพราะเริ่มตระหนักว่า ถ้าทรมาณร่างกายให้เมื่อยล้าอ่อนแรง จิตใจก็อ่อนแอ เมื่อจิตใจอ่อนแอ ก็ยากต่อการเข้าถึงสมาธิ เมื่อทรงดำริเช่นนี้ ก็หันมาบำรุงพระพลานามัยให้แข็งแรงโดยเลิกทรมาณพระวรกาย แล้วเสวยพระกระยาหารหยาบ และลงมือบำเพ็ญเพียรทางจิต ทำยที่สุดทรงประจักษ์แจ้งในห้วงไซ้แห่งทุกข์ ระหว่างอวิชชา - สังขาร - วิญญาณ - นามรูป - สฬายตนะ - ผัสสะ - เวทนา - ตัณหา - อุปาทาน - ภพ -ชาติ - ชรามरणะ²⁹ เมื่อขจัดห้วงไซ้เสียได้ จะสามารถขจัดทุกข์ได้ ซึ่งหมายถึงการตรัสรู้นั่นเอง วิธีการดังกล่าว สามารถอธิบายตามหลักการของทฤษฎีปฏิบัติตนนี้ได้ว่า การบำเพ็ญเพียรทางจิต มีประสิทธิภาพในการขจัดทุกข์ได้จริง จึงถือเป็นวิธีการที่ถูกต้อง หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงปรารภว่า “ภิกษุทั้งหลาย ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ใน

สิ่งที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ความเกิดขึ้นพร้อม ! ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้”³⁰

พระองค์ทรงอุปมาว่า ระดับความลุ่มลึกของธรรมที่ตรัสรู้เปรียบได้กับระดับความ ลุ่มลึกของน้ำในมหาสมุทร ดังที่ทรงเล่าว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมตามมหาสมุทรย่อม ลุ่มไปเป็นลำดับ, ลึกลงไปโดยลำดับ, ซึ่งลงไปโดยลำดับ, ไมโกรกชั้นที่เดียวฉันใด. ในธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน มีการศึกษาโดยลำดับ มีการทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติ โดยลำดับ การตรัสรู้อรหัตผล ไม่มีอาการลึกลึเดียว ถึงฉันนั้น...”³¹ ยังทรงชี้ให้เห็นลำดับขั้นตอนของการฝึกฝน โดยอุปมากับการฝึกบังคับม้าว่าจะต้องทำแบบค่อยเป็น ค่อยไป ในขั้นต้นจะต้องฝึกให้มันยอมรับการสวมบังเหียนก่อน ดังที่ทรงกล่าวว่า “...ดู ก่อนพราหมณ์ ! ในธรรมวินัยนี้ เราก็สามารถบัญญัติและวางหลักเกณฑ์แห่งการ ศึกษาตามลำดับ การลงมือทำตามลำดับ พราหมณ์เอ๋ย ! เปรียบเหมือนผู้ เชี่ยวชาญในการฝึกม้า ได้ม้าตัวที่อาจฝึกได้มาแล้ว ในขั้นแรกย่อมฝึกให้รู้จักการ ยอมรับสวมบังเหียนเสียก่อน แล้วจึงฝึกในขั้นอื่นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉันใด, ตถาคต ก็มีหลักเกณฑ์อย่างนั้น...”³²

ในส่วนของท่านพุทธทาส เมื่อตั้งปณิธานแน่วแน่ที่จะตามรอยพระอรหันต์ ได้ตั้ง กติกา และลงมือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ตามลำดับขั้นตอน และยังขอร้องให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ช่วยอนุเคราะห์ให้เป็นไปตามกติกานั้น ดังที่บันทึกไว้ในอนุทินปฏิบัติธรรม ว่า

กะต๊อบ ๑

วันที่ ๒๗ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

กติกาดังเป็นสัญญากับตัวเอง...

...ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปกระผมมีสัทธาและความปรารถนาที่จะทำให้เต็มที่ในส่วนศีล ในส่วนการละอกุศลวิตกและส่วนรุดงค์... เพราะฉะนั้นกระผมจึงเรียนให้ทราบ เพื่อได้ทำ จะได้กรุณาอำนวยความสะดวกให้การให้การส่งเสริมสัทธาของกระผม เพื่อความสดวกปราศจาก อุปสรรคในการบำเพ็ญกิจนี้ทุก ๆ ประการ การขอร้องรายละเอียด เช่นไม่ส่งกระผมไปในที่ นิมนต์ฉัน หรือช่วยป้องกันให้ยิ่งขึ้นเป็นพิเศษสำหรับกระผม จากวิสภาคารมณอันเป็น บ่อเกิดแห่งโรคะโทษะ เป็นต้น หรือจากความคลุกคลีต่าง ๆ นั้น...

หากกระผมเป็นผู้เหลวไหลต่อคำพูดเหล่านี้โดยประการใด ขอรับโทษตามควร

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

อินทปัญญาภิภขุ ผู้เขียน

รายการขอร้องโดยเฉลี่ยด

๑. ให้งดบิณฑบาต, มีผู้นำอาหารไปส่งตามวิธีที่ตกลงกันไว้ และต้องเป็นอาหาร ธรรมชาติแท้ (เฉพาะสามเดือนนี้)

๒. ให้อยู่ในเสนาสนะ อันไม่ต้องพูดจากะมนุสส์ใดเลย, ให้มีการล้อม การระวัง อารักขา เพื่อคนภายนอกจะไม่ได้รบกวน

๓. ให้งดจากกิจที่ต้องเปล่งเสียงออกจากปากทุกประการแม้แต่คำเดียว งดการ เทศน์ ทำวัตร และการออกเสียงทุกอย่าง (สามเดือนนี้)³³

หลังจากตั้งกติกาแล้ว ได้ประยุกต์เอาพุทธลีลามาสร่างเป็นคติพจน์หรือ Slogan (มรดกที่ 11) ว่า “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” ในลักษณะของการ “ฉันทขว้างจาน แอบน้ำในคูนอนกฎี เล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง” การฝึกฝน กระทำทั้งภาคปริยัติ (ทฤษฎี) และปฏิบัติ เพื่อฝึกมาให้ยอมรับการสวมบังเหียน โดยเสพเสนาสนะอันสั่งัด ตามปาละเมาะ โคนไม้ ลำธาร ป่าชฎ³⁴ มีทรัพย์สมบัติเพียงบาตร 1 ใบ มีฝาทองเหลือง ชนิดตักน้ำฉันได้ ถังตักน้ำเล็ก ๆ ใบหนึ่ง และจิวรเท้าที่จำเป็น มีตะเกียงน้ำมันมะพร้าว เพื่อไว้จุดที่หน้าพระพุทธรูปดวงหนึ่ง³⁵

การดำเนินชีวิตแต่ละวัน พยายามจะปลีกวิเวกปลีกเร้น อุปมาเหมือนสัตว์ป่า ประเภทเนื้อที่ไม่ต้องการเผชิญหน้ากับผู้ที่เข้าไปรบกวน เช่นเดียวกับลีลาของพระองค์ผู้ เป็นนายฉันนั้น ท่านดำรงชีวิตอยู่ในท่ามกลางสัตว์ป่านานาชนิด บริโภคอาหารธรรมชาติ แบบง่าย ๆ ดังที่ท่านบันทึกไว้ใน “อนุทินปฏิบัติธรรม” ว่า ปี พ.ศ. 2477 ท่านอยู่ประจำ เฉพาะในป่า (สวนโมกข์) ไม่เข้าสู่หมู่บ้านตลอดพรรษา ไม่พบปะเสวนากับผู้ใด แต่ละวัน ฉันแต่อาหารธรรมชาติ เช่น กล้วยน้ำว่า มะละกอ สับปะรด มันแกว ผักสด เนื้อมะพร้าว แต่งอ่อน บวบ ข้าวโพด เป็นต้น โดยให้ความสำคัญเพียงว่า กินอาหาร มิใช่ กิน เนื้อ กิน แกง กิน ขนม กิน ของคาว ของหวาน ฝึกหลับนอนแต่น้อยเพียงคืนละ 2 ชั่วโมงบ้าง 3 ชั่วโมงบ้าง 4 ชั่วโมงบ้าง เว้นแต่วันไหนอ่อนเพลียจริง ๆ จึงจะยอมให้หลับได้ 6 ชั่วโมง (แต่ ก็มีน้อยมาก) บางคืนพิจารณาหัวกะโหลกจากซากศพจนเห็นเป็นของธรรมดา การหลับ แต่ละครั้งจะมีสติกำกับ และสามารถตื่นได้ตรงเวลา ไม่พลาดเลยแม้แต่นิดเดียว³⁶ ถ้า เมื่อใดเผลอลูบยุงให้ตายไป 1 ตัว จะต้องอุทิศเลือดให้ยุงกินหลายสิบตัว ร้อยตัว หรือ มากกว่านั้น ดังที่บันทึกไว้ว่า ถ้า “...ทำยุงตายหรือบอบช้ำไปตัวหนึ่ง ดังการสะเพร่า เช่นนั้นแล้วจะให้ยุงกัดคราวหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ตัว และไม่ต่ำกว่า ๒๐ นาที ในป่า รก...”³⁷

ท่านสืบสานบาลีที่ว่าด้วยวิธีฝึกฝนแบบ “หนามยอกเอาหนามบ่ง” มาปรับใช้ ดัง

ที่บันทึกว่า “...ถ้าซีเกียจ จะรบนันด้วยการนั่งให้สว่างคาที่ ถ้าหิว จะรบนันด้วยการกวาดลานให้มาก จนไม่หิว ถ้าเพลียโหย จะเดินจงกรมอย่างแรง ๆ ๔ - ๕ ร้อยเที่ยว ถ้าขลาดมาทำโหน จะอยู่ในท่านั้นให้หนักขึ้นจนกว่าจะไม่ขลาด ถ้ารักชอบ จะเทหรือทุบต่อยสิ่งนั้นทันที หรือเพ่งให้เห็นความเลว ถ้าอ่รอย จงเจ็อน้ำ หรือทิ้งส่วนนั้นเสีย ถ้าไม่อ่รอย จงกินจนรู้สึกว่เฉยหรืออ่รอยโดยสันโดษฐ์ ถ้าเพลินในอารมณั จงคิดจนเห็นอนัตตา มิฉนั้นอย่าลุก และยังมีกรทำตรงข้าม (Anti) อย่างอื่นอีกโดยแนวเดียวกัน...”³⁸

นอกจากนี้ยังฝึกวิธีเอาชนะอินทรีย์ ดังจะหยิบยกมาให้ดูเป็นตัวอย่ง³⁹ เช่น (1) ให้หลบเลี่ยงเมื่อคาคว่าน่าจะแพ้ หรือไม่แนเใจว่จะเอาชนะได้ อย่าพบเห็นเสียดีกว่า โดยเฉพาะเรื่องสตรี ดังที่ท่านอั้งเอาพระวจนะที่ตรัสแก่พระอนนทว่ “การไม่พบ ไม่เห็น หรือไม่ดู เป็นการดี ถ้าจำเป็นต้งดูก็อย่าพูดด้วย ถ้าจำเป็นต้งพูดด้วยก็ให้คุมสติลวงหน้าไว้” (2) พยายามฝึกเอาชนะใจตนเองทุกวัน นับต้งแต่เรื่องเล็กน้อยไปจนถึงเรื่องใหญ่ เช่น ฝึกชมความโกรธโดยวิธีนับหนึ่งถึงสิบ แต่ถ้าพลาดปล้งพ่ายแพ้คราวใด จะต้งเรียกกำลังใจกลับมาโดยพยายามเอาชนะคืนให้ได้ (3) ฝึกลงโทษทรมานอินทรีย์ เช่น ถ้าพอใจรสชาติอาหารชนิดใดก็อย่ารับประทาน ถ้าหากความต้งรนพอใจนั้นยังไม่ลดลง ถ้าพอใจในสีของจีวร ก็นำไปย้อมด้วยฝุ่นแดง ถ้าพอใจเสียงดนตรีก็อย่าฟัง ถ้าโกรธยุงก็ต้งลงโทษตัวเองโดยให้ยุงกัด

เมื่อฝึกฝนดังนี้แล้ว ก็ประเมินผล ทั้งในส่วนของศีล (กาย - วาจา) รุดงค์ (กาย - ใจ) การละอกุศลวิตก (ใจล้วน ๆ) และเบ็ดเตล็ดทั่วไป เพื่อตรวจสอบในส่วนของกายดูว่การรับประทานอาหารธรรมชาติล้วน ๆ มีผลอย่งไร อ่อนเพลียหรือไม่ สีและกลิ่นของอุจจาระเป็นอย่งไร เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับอาหารดี ๆ หลังจกตรวจสอบแล้วท่านพบว่าอาหารดี ๆ มิได้ช่วยให้ง่ายสลดขึ้นแต่อย่งใด อาหารธรรมชาติต่างหากที่ทำให้สลดขึ้นได้มากกว่า หุตารับรู้ได้ว่องไวกว่ ท่านกล่าวเสมอว่ **อาหารธรรมชาติ แม้จะทำให้ร่างกายผ่ายผอมลงบ้าง แต่ก็ทำให้ “จิตใจอ้วนขึ้น”** ในส่วนของวาจา ใจ และอื่น ๆ ท่านตรวจสอบปฏิษะพบว่าในระยะแรก ๆ มีบ้าง เพราะติดมาจากนิสัยเป็นคนขี้หงุดหงิดตามจริตเดิม ส่วนวาคะกำหนดเกิดบ่อยครั้ง แต่ข่มลงได้ จนท้ายที่สุดแห่งเหือดไปเอง ท่านรักษาสัจจะตลอดเวลา ถ้าละเมิดบ้างจะปลงอาบิตอย่งจริงจัง ตอนกลางคืนนอนหลับฝันหลายเรื่องตามประสาคนที่ยังไม่หมดกิเลส แต่ท้ายที่สุดค่อย ๆ ลดน้อยลงจนแทบจะไม่ปรากฏให้เห็น แต่ละวันค้นพบมโนคติธรรมประจำวันที่เป็นคติเตือนใจอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังวางแผนเตรียมปฏิบัติงานในวันรุ่งขึ้น โดยเฉพาะการค้นคว่าเรียบเรียงหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” กระทำแทบทุกวัน เว้นแต่มีเรื่องเร่งด่วนเข้ามาแทรกแซง

หลังจากเสร็จสิ้นการฝึกฝนแต่ละวัน จะประเมินผลว่า มีความบริสุทธิ์ได้คะแนนเท่าใด มีความเศร้าหมองเสียคะแนนไปเท่าใด และรวมทั้งหมดได้กี่คะแนน ดังตัวอย่างที่ท่านบันทึกไว้ใน “อนุทินปฏิบัติธรรม” ว่า

วันเสาร์ที่ ๒๔ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ปี จอ...อายุ ๒๔ ปี ๒ เดือน ๑๐ วัน

ส่วนศีล (กาย - วาจา)

...รวมยอดวันนี้ บริสุทธิ์ ๖ คะแนนใน ๖ คะแนน อาบัติวันนี้...ชื่อ...วัตถุ

ส่วนรুদ্ধงค์ (กาย - ใจ)

...รวมยอด บริสุทธิ์ ๓ คะแนน เศร้าหมอง ๒ คะแนน ใน ๕ คะแนน

ส่วนการละอกุศลวิตก (ใจล้วน)

...รวมยอดวันนี้ บริสุทธิ์ ๕ คะแนน เศร้าหมอง ๑ คะแนน ใน ๖ คะแนน

ส่วนเบ็ดเตล็ด (ทั่วไป)

...ร่างกายวันนี้ เพลียนิดหน่อย อนามัยวันนี้ บกพร่อง

สัจจะวันนี้ เสียส่วนการเขียนเรื่องเล็กน้อย นอกนั้นเต็มที

ความฝันคืนนี้ ว่า โยมป่วยเปนบิด อยู่รักษากันพร้อมหน้า เปนภาพครั้งยังไม่ได้บวช และโยมผู้ชายยังอยู่ เห็นจะเป็นเพราะธาตุและอาหารเปลี่ยนนั่นเอง

สรุปชีวิตวันนี้ บริสุทธิ์ ๑๔ คะแนน เศร้าหมอง ๓ คะแนน ใน ๑๗ คะแนน สิ่งที่ต้องทำพรุ่งนี้ คือ เขียนสำเนาเทศน์พุทธธรรม, ขบปัญหาเรื่องมรรคผลไม่เหลือวิสัย, กัมมฐานไม่ได้ทำให้คนชี้เกี้ยว, และกิจประจำวันทุกอย่าง...⁴⁰

4. พระสูตรจากพระโอษฐ์ ที่นำมาใช้ตามรอยพระอรหันต์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานพระสูตรในบาลีมาใช้ตามรอยพระอรหันต์อย่างไร ?

อันที่จริงชุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ทั้งหมด ล้วนถูกระดมมาใช้ตามรอยพระอรหันต์ แต่ในหนังสือ “ตามรอยพระอรหันต์” ท่านหยิบยกตัวแทนข้อมูลจากพระบาลี 3 สูตรมาใช้เป็นหลัก ได้แก่ ฉวิโสทรนสูตร, มหาอัสดสปุรสูตร, และ สามัญญผลสูตร อีกทั้งยังนำเอาพระสูตรที่คล้ายคลึงกับ ฉวิโสทรนสูตร มาประกอบอีก 9 สูตร⁴¹ ได้แก่ กัณฑ์ทศสูตร, อปโปณณกสูตร, จุฬสกุลาทายสูตร, เทวทหสูตร, จุฬหัตถิปโทปมสูตร, มหาตณหาสังเขยสูตร, คณกโมคคัลลานสูตร, สันทกสูตร และโฆฏมุขสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย นอกจากนี้ยังนำเอาพระสูตรที่คล้ายคลึงกับ สามัญญผลสูตร มาประกอบอีก 7 สูตร ได้แก่ เกวัญญสูตร, สุภสูตร, อัมพัฏฐสูตร, โลหิจจสูตร, โสณทัณฑสูตร, ชาลियสูตร และ ปฏฐุปาทสูตร แห่งทีฆนิกาย

พระสูตรเหล่านี้ ถูกนำมาจัดลำดับได้ 23 ขั้นตอน⁴² ได้แก่ “...**ขั้นที่ 1** กุลบุตรได้ ฟังเทศน์ เกิดศรัทธาและปัญญา **ขั้นที่ 2** ละสมบัติ และวงศ์ญาติออกบวช **ขั้นที่ 3** ปฏิโมกขสังวร หรือ กาย - วจี - มโนสมาจารย์ **ขั้นที่ 4** อินทรีย์สังวร สำรวมอินทรีย์ ทั้งหก **ขั้นที่ 5** อาชีวปริสุทธิ การหาเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ **ขั้นที่ 6** ปัจจัยปัจเจกขณะ พิจารณาปัจจัยสี่ **ขั้นที่ 7** หิริและโอตตปปะ คือ สมภูฐานแห่งศีลทั้งห้า **ขั้นที่ 8** สันโดษ ยินดีด้วยสิ่งของที่หาได้ในที่นั้นๆ **ขั้นที่ 9** สติสัมปชัญญะ รู้ตัว รอบคอบทุกอิริยาบถ **ขั้นที่ 10** ชาคริยานุโยค ประกอบการตื่น ไม่เห็นแก่นอน **ขั้นที่ 11** เสพเสนาสนะอัน สงัด และละนิวรณ์ 5 **ขั้นที่ 12** บรรลุปฐมฌานที่ 1 **ขั้นที่ 13** บรรลุทุติยฌานที่ 2 **ขั้นที่ 14** บรรลุตติยฌานที่ 3 **ขั้นที่ 15** บรรลุจตุตถฌานที่ 4 **ขั้นที่ 16** ญาณทัศนะ ปัญญาเครื่องรู้เห็นสภาพแห่งร่างกาย **ขั้นที่ 17** มโนมยอกนิมมณะ นฤมิตรูปทางใจ **ขั้นที่ 18** อธิวิวิธี วิธีแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ตามปรารถนา **ขั้นที่ 19** ทิพโสถ ฤทธิ์ได้ยิน ทั้งเสียงทิพย์และมนุษย์ **ขั้นที่ 20** เจโตปริยญาณ รู้ใจผู้อื่นตามที่เป็นอยู่อย่างไร **ขั้นที่ 21** บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้เป็นอันมาก **ขั้นที่ 22** จุตูปปาตญาณ ตาทิพย์ เห็นการจุติและการบังเกิดของสัตว์ **ขั้นที่ 23** อาสวักขยญาณ เครื่องมือทำอาสวะให้สิ้น...”

ใน 23 ขั้นตอนนี้ ท่านสืบสานลงใน ไตรสิกขา⁴³ คือ พวกที่พอจะจัดเข้าใน สัมมา วาจา สัมมา กัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดให้เป็นส่วนแห่ง ศีลสิกขา ที่พอจะจัดเข้าใน สัมมา วายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดให้เป็นส่วนแห่ง จิตสิกขา ที่พอจะจัดเข้าใน สัมมา ทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดให้เป็นส่วนแห่ง ปัญญาสิกขา⁴⁴

หลังจากวางหลักเกณฑ์ไว้ 23 ลำดับขั้นตอน สืบสานโดยเริ่มต้นจากระดับต้น แล้ว ค่อย ๆ ลาดลึกลงไปตามลำดับ หรือถ้าจะอธิบายโดย หลักแห่งความสอดคล้อง ของพวก เขื่อนนัย จะได้ว่าสิ่งที่พยายามปฏิบัติฝึกฝน ล้วนสอดคล้องกับ พุทธมรรควิธี ทั้งสิ้น ไม่มี ส่วนใดบิดเบือนลบล้างคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือถ้าจะอธิบายโดยหลักแห่ง การมีข้อ เท็จจริงรองรับ ของพวกสมนัย จะเห็นว่ามีข้อมูลหลักฐานจากพระโอษฐ์รองรับ มิได้สร้าง กฎเกณฑ์เอาเองตามอำเภอใจใด ๆ ทั้งสิ้น หรือถ้าจะอธิบายโดย ประสิทธิภาพของการ ปฏิบัติ ของพวกปฏิบัติ นัย จะเห็นว่าวิธีการดังกล่าวนี้ ล้วนมีประสิทธิภาพในการนำทาง สู่มรรคผลตามอุดมการณ์ที่มุ่งหวังไว้

5. จาก “พระบรมโพธิยาลัยกลางดิน” ที่พระเชตวัน สู่ “โพธิยา-ลัยกลางดิน” ที่สวนโมกข์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานรูปแบบพุทธสถานสมัยพุทธกาล มารังสรรค์ให้เป็นสวนโมกข์ได้อย่างไร ?

ในบรรดาพระอารามต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงประทับเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ไม่ว่าจะ เป็น เวฬุวัน อัมพวัน โฆสิตาราม หรือเซตวัน เป็นต้น กล่าวกันว่า พระเซตวัน เป็นอารามที่ประทับนานที่สุดถึง 19 ปี⁴⁵ ประกอบกับเมื่อมีผู้ตั้งคำถาม ท่านพุทธทาสว่า เมื่อ “สิ้นบุญแล้ว” คิดว่าสวนโมกข์จะเป็นอย่างไร ท่านตอบง่าย ๆ แบบไม่เอาทร้อใจ โดยยกเอา พระเซตวัน มาเปรียบเทียบให้ฟังว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระเซตวันยังร้างเลย”⁴⁶ จึงแสดงว่าพระอารามแห่งนี้มีความสำคัญพอที่จะใช้เป็นตัวแทน พระบรมโพธิญาณกลางดิน ในสมัยพุทธกาลได้

คำว่า พระบรมโพธิญาณกลางดิน ในที่นี้ หมายถึง แหล่งศึกษา ค้นคว้า รวบรวม และถ่ายทอดวิชาพุทธศาสตร์ (ศาสตร์แห่งความดับทุกข์) ถ้าเปรียบกับสมัยนี้มีความหมายทำนองเดียวกับ มหาวิทยาลัย แต่มีชื่อมหาวิทยาลัยทางโลก แต่เป็นมหาวิทยาลัยทางธรรมหรือ มหาวิทยาลัยทางจิต มหาวิทยาลัยกลางดินแห่งนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ไม่มีอาคารอันโอโถงสง่างาม ไม่มีห้องทดลอง (Lab) ราคาหลายล้านบาท หากแต่เป็น มหาวิทยาลัยที่เรียบง่ายกลางดิน หลักสูตรเนื้อหาวิชาที่สอนเกี่ยวกับวิถีดำรงชีวิตให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติ วิถีเป็นเกลอกับธรรมชาติ รู้เท่าทันธรรมชาติ ห้องเรียนตั้งอยู่กลางดิน ครูนั่งสอนกลางดิน นักเรียนนั่งเรียนกลางดิน ห้องทดลองฝึกปฏิบัติล้วนใช้พื้นป่ากลางดิน สรุปได้ว่าภารกิจอันอยู่หลับนอนและดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง ล้วนกระทำกลางดินทั้งสิ้น

ถ้าจะย้อนศึกษาพุทธประวัติ จะเห็นว่าพระองค์ทรงเป็น **ต้นตำรับชีวิตกลางดิน** คือ ประสูติกลางดินที่สวนลุมพินี เสด็จออกจากเมืองมุ่งสู่ป่าเมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา ทรงบำเพ็ญเพียรกลางดินเป็นเวลานาน 6 ปี จนกระทั่งตรัสรู้กลางดินที่โคนต้นโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเมื่อพระชนมายุได้ 35 พรรษา ทรงประกาศธรรมแก่เบญจวัคคีย์ครั้งแรกกลางดินที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หลังจากนั้นทรงท่องเที่ยวจาริกไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่ธรรมะกลางดินเป็นเวลา 45 ปี จนกระทั่งปรินิพพานกลางดิน ณ ป่าไม้สาละวัน ใกล้กรุงกุสินาราเมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา จึงเห็นได้ว่าตลอดพระชนมชีพของพระองค์ นับตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ล้วนดำรงอยู่กลางดิน ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “...พระพุทธเจ้าเกิดที่โคนไม้ ตรัสรู้ที่โคนไม้ สอนก็สอนที่โคนไม้ อยู่ก็อยู่ที่โคนไม้ ตายก็ตายที่โคนไม้ ...ประสูตรกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน อยู่กลางดิน สอนกลางดิน ตายกลางดิน”⁴⁷

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า **วิถีกลางดินสมัยพระพุทธเจ้าไม่มีโบสถ์** “...พระพุทธองค์ไม่ทรงรู้จักสิ่งที่เรียกกันว่าโบสถ์ เดียวนี้รู้จักโบสถ์กันยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า และเพิ่มหรือเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของวัดให้ยิ่งกว่าสิ่งใด ทำไมไม่มีในยุคพุทธกาล เพราะ

ไม่รู้จะใช้ทำอะไร สังฆกรรมทำกลางแจ้ง จนมีวินัยให้เลิกสังฆกรรมได้ ถ้าฝนตก หรือมีพายุมา หรือถ้าวิหาร (ที่อยู่อาศัย) ใหญ่พอก็ทำในวิหาร...”⁴⁸

ท่านกล่าวอีกว่า การทำลายความเป็นกลางดิน ทำให้สภาพของพุทธศาสนา เปลี่ยนไป จนกล่าวได้ว่าถ้าพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาจะจำศาสนาของพระองค์ไม่ได้ “...เพราะมีแต่รูปแบบทางวัตถุ และมีพิธีรีตองประณีตศิลป์ วิจิตรศิลป์ พระพุทธรูป บนบัลลังก์ประดับงาช้าง โบสถ์วิหารชนิดที่ไม่เคยมีในครั้งพุทธกาล การเรียนการสอนไปป์ริยัติธรรม การเรียนแบบ Academic Study ในมหาวิทยาลัยทางศาสนา, เครื่องเสนาสนะอย่างคหบดี ธรรมเนียมแสดงธรรมประดับงาช้าง เพชรพลอย พระพุทธรูปมีเศวตฉัตร หรือฝังเพชรที่หน้าผาก ฯลฯ วัดวาอารามที่เคยเป็น ธรรมชาติ แต่บัดนี้เต็มไปด้วยเจดีย์ มีโบสถ์ (ซึ่งไม่เคยทรงรู้จัก) ราคาสิบ ๆ ล้าน หรือร้อยล้าน อุทิศแก่อะไรก็อธิบายยาก มีแต่การกราบไหว้โดยไม่สนใจการ ปฏิบัติธรรม การตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! นั้นโคนไม้ ! นั้นที่สงัด ! เธอทั้งหลายจง บำเพ็ญ ! เธอทั้งหลายอย่าเป็นผู้ประมาท ! เธอทั้งหลายอย่าเป็นผู้ที่ต้องร้อนใจ ในภายหลัง !”⁴⁹ ... กลายเป็นหมันไป ไม่มีใครสนใจว่าพระพุทธองค์ประสูตรกลาง ดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน ประทับกลางดิน นิพพานกลางดิน มีพระไตรปิฎก 84,000 ธรรมขันธ์ มีข้อความเป็นเรื่องตัวตนไปเสียเป็นส่วนมาก เพิ่มเข้ามาถึงกับ ขัดกันเองก็มี วัดต้องจ่ายค่าไฟฟ้า ประปาเดือนละเป็นพัน ๆ...”⁵⁰

ในส่วนของท่านพุทธทาส หลังจากสืบค้นขุมทรัพย์กลางดินแล้ว นำมาสานต่อ โดยรังสรรค์สวนโมกข์ให้เป็น *โพธิยาลัยกลางดิน* เจตนาให้เป็นแหล่งรื้อฟื้น ค้นคว้า รวบรวม ถ่ายทอดวิชาที่มีต้นตอรับจากพระโอรสผู้ให้เพื่อพู่อีกครั้ง เริ่มจากจัดให้มีเขาพุทธทองเป็น ศูนย์กลาง มีธารน้ำไหลผ่านจากเขานางเอ เป็นห้วยธารน้ำใสสะอาดและจิตสนธิ เถาวัลย์ พันเกี่ยวกันอย่างสวยงาม เต็มไปด้วยไม้ป่านานาพันธุ์ ประกอบด้วย รุกขชาติ พืชชาติ ติดนชาติ วัลยชาติ และลดชาติ สถานที่แห่งนี้เป็นที่แห่งการศึกษาทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พุทธศาสตร์ พุทธศาสตร์ ชีววิทยา โบราณคดี ธรรมชาติวิทยา และ เกษตรกรรมจากพืชสมุนไพร ฯลฯ สมกับเป็นมหาวิทยาลัยกลางดินอย่างแท้จริง

ตัวอย่างอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นความเป็น *โพธิยาลัยกลางดิน* ของสวนโมกข์ได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การจัดให้มีลานหินโค้ง ซึ่งเป็นลานอเนกประสงค์เพื่อไว้ประกอบ พิธีกรรมกลางดิน ทั้งการทำวัตรเช้าเย็น หรือประกอบพิธีอื่นใด ผู้ที่ไปร่วมพิธี ทั้งภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ล้วนต้องนั่งกลางดิน เว้นแต่วันไหนฝนตกจึงจะเลื่อนไป ประกอบพิธีในที่แห่งอื่น แต่ถ้ามีเพียงร่องรอยฝนตก พื้นดินมีเพียงรอยขึ้นอยู่บ้าง ยังคง

ประกอบพิธีที่นี้ โดยแต่ละคนจะหยิบเสื้อไปร่อนนึ่งกลางดิน ทุกอย่างเป็นไปง่าย ๆ ไม่
สลับซับซ้อนอะไร เมื่อประกอบพิธีเสร็จแล้ว ก็นำเสื้อไปเก็บไว้ที่เดิม

ยามค่ำในช่วงทำวัตรเย็น หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกลางดินที่ลานหินโค้ง (ประมาณ
21.00 นาฬิกา) ทุกคนจะต้องรีบกลับที่พัก เพื่อทำธุระส่วนตัวให้เสร็จภายในเวลา 22.00
นาฬิกา เพราะหลังจากนั้นจะมีไฟกระพริบเตือน แล้วก็ดับไฟ เจ้าหน้าที่จะเปิดไฟอีกครั้ง
หลังจากเสียงระฆังปลุกให้ตื่นขึ้นทำวัตรเช้าเวลา 4 นาฬิกาของวันใหม่ ทั้งนี้เพื่อความ
ประหยัด ในกรณีผู้ใดไม่มั่นใจว่าจะทำกิจธุระได้ทัน จะต้องเตรียมไฟฉายและเทียนไขไป
เอง ซึ่งผู้วิจัยมักจะอาศัยแสงสว่างจากเทียนไขเพื่อบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน เพราะถ้า
ปล้อยไว้วันรุ่งขึ้นเกรงว่าจะลืมน ในบางครั้งหลังจากที่หลับไปได้ตื่นหนึ่ง แล้วตื่นขึ้นมา และ
นึกเรื่องดี ๆ ออก ต้องรีบจุดเทียนไขเพื่อบันทึกเหตุการณ์นั้นเช่นกัน

ถ้าจะสำรวจดูบริเวณเหนือลานหินโค้งขึ้นไปเพียงเล็กน้อย จะมีโบสถ์ธรรมชาติที่
เขาพุทธทอง ซึ่งเป็นโบสถ์กลางดินอย่างแท้จริง สำหรับผู้ที่เคยชินกับโบสถ์สมัยใหม่ อาจ
จะไม่คิดว่าเป็นโบสถ์ เพราะไม่มีตัวอาคารที่สื่อให้เห็นว่าเป็นโบสถ์ คงมีแต่พระพุทธรูป
ประธานเพียงองค์เดียว นอกจากนั้นเป็นลานดินธรรมดา มีใบไม้ กิ่งไม้เป็นเสมือนหลังคา
โบสถ์ มีต้นไม้เป็นผนังโบสถ์ (ดู โบสถ์เขาพุทธทอง บทที่ 3 ข้อ 1 หน้า 64) ในส่วนของ
โรงมหรสพทางวิญญาณ แม้จะถูกประยุกต์ให้มีรูปแบบผิดแผกไปบ้าง แต่ยังคงรักษารูป
ลักษณะกลางดินไว้เช่นกัน ดังที่ท่านกล่าวว่า “...วัดเรา เป็นโรงมหรสพทางวิญญาณ
อยู่ตลอดทั้งวัด ทิวทั้งวัด มีต้นไม้ ก้อนหิน มีธรรมชาติ มีความเจียมสงัด นี่คือ
สัญลักษณ์ของความอึม เย็น สบาย เจียม สงบดี สะอาดดี แจ่มใส สว่างดีอย่างนี้
คุณต้องเข้าใจต่อไปถึงว่า “อึม” นั่นคือมหรสพทางวิญญาณ...”⁵¹

กล่าวได้ว่า โปธิยาลัยกลางดิน แห่งนี้ มีความเป็น สัปปายะ คือเหมาะที่จะใช้
เป็นสถานที่ฝึกฝนเพื่อความดับทุกข์อย่างครบถ้วน กล่าวคือ เป็นสถานที่สงบเจียม เกื้อกูล
ต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อประคองสมาธิให้ตั้งมั่น ที่อยู่ของภิกษุมิลักษณะเป็นกระท่อมเล็ก ๆ
แยกจากกันเป็นอิสระอยู่ในราวป่าเพื่อความวิเวก สถานที่บิณฑบาตหรือแหล่งโคจรไม่วุ่น
ววาย บุคคลที่มาอยู่ร่วมกันพยายามทำตนให้สงบเย็น เรื่องที่นำมาเสวนา เป็นไปเพื่อ
ความมักน้อย สันโดษ เลี้ยงง่าย คลายกำหนด เพื่อความสงบเย็น และเพื่อช่วยให้จิตผ่องใส
สภาพแวดล้อมร่มรื่นด้วยป่าไม้ร่มครึ้ม มีเสียงจักจั่นเรไรร้องขับกล่อมทุกเพลาทีงและ
เพลายืน ยามใกล้รุ่งมีเสียงไก่ป่าส่งเสียงขันเจื้อยแจ้ว ทำหน้าที่เป็นเสมือนนาฬิกาปลุก
ให้ตื่นขึ้นปฏิบัติธรรมในยามเช้า ตลอดเวลาจะมีกลิ่นดอกไม้ไม่นานาชนิดขจรกระจายอยู่
ตลอดเวลา อุณหภูมิและดินฟ้าอากาศเย็นสบาย เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมยิ่งนัก สิ่งต่าง ๆ
เหล่านี้เมื่อมาประจวบเหมาะกันเข้า ทำให้สวนโมกข์สถานแห่งนี้มีความเป็น สัปปายะ อย่าง

ครบถ้วน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้ที่รังสรรค์ได้เป็นอย่างดี

6. จาก ธรรมทั้งปวง “ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” สู่ “ระบบคิด” แบบ พุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นวิธีสืบสานสิ่งที่ท่านถือว่าเป็น “หัวใจ” และ “หลักการสำคัญ” ของพุทธศาสนา มาสร้าง ความชอบธรรมให้แก่ระบบคิดได้อย่างไร ?

ดังกล่าวในบทที่ 2 แล้วว่า ท่านนำบรรทัดฐานอุดมการณ์ คือ พุทธภาสิตที่ว่า **ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** และบรรทัดฐานมาตรการ คือ **กาลามสูตร, โคตมิสูตร และ มหาปเทศสี่** (ดู **พุทธมรรควิธี** บทที่ 2 ข้อ 2 หน้า 37 - 44 ประกอบ) มาสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด มาตรการทั้งสี่นี้เปรียบเสมือนเสาหลัก 4 ต้นที่รองรับตัวบ้าน (ระบบคิด) ให้ยืนหยัดมั่นคง วิธีการที่นำมาใช้พอจะเข้ากันได้กับหลักเหตุผล, ความสอดคล้อง หรือ ความรู้เดิมของ **พวกเชื่อนัย**, หรือมีข้อเท็จจริงรองรับแบบของ **พวกสมนัย** หรือไม่ก็มีประสิทธิภาพทางการปฏิบัติแบบของ **พวกปฏิบัตินัย** กล่าวคือ การที่จะยอมรับว่าหลักธรรมคำสอนใดเป็นของพุทธศาสนา หรือเป็นเพียงสิ่งปลอมปนจากลัทธิในกายอื่น ในเบื้องต้นท่านจะตรวจสอบดูว่า มีอยู่จริงในพระไตรปิฎกหรือไม่ (มีข้อเท็จจริงรองรับ) ถ้ามีอยู่จริงก็พิจารณาว่า ข้อความใน **พระสูตร** ซึ่งอยู่ต่างที่ และตรัสเรื่องเดียวกัน แต่ใช้ถ้อยคำขัดแย้งกันเอง (เช่น ในที่หนึ่งตรัสว่า **ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน** แต่ในที่หนึ่งตรัสว่า **ตัวตนแห่งตนไม่มีจริง**) จะตีความให้สำเร็จประโยชน์ทั้งสองที่ (แบบพวกปฏิบัตินัย) โดยใช้ทฤษฎีสองภาษาตีความว่าในที่หนึ่งตรัสเป็นภาษาคน แต่ในที่ที่ตรัสเป็นภาษาธรรม (ดู **กรอบคิดจากภาษาคน - ภาษาธรรม** บทที่ 2 ข้อ 3.4 หน้า 51 - 53 ประกอบ) แต่ถ้าข้อความใน **พระอภิธรรม** ซึ่งร้อยเรียงขึ้นภายหลัง จะใช้บรรทัดฐานอุดมการณ์ตรวจสอบดูว่าเข้ากันได้ (สอดคล้อง) กับ **หลักแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น** หรือไม่ ถ้าไม่ได้ ถือว่าเป็นสิ่งปลอมปนอยู่ในพุทธศาสนา แต่ถ้าเข้ากันได้จะยอมรับไว้ แล้วนำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือโดยหลัก **กาลามสูตร**ว่ามีประสิทธิภาพที่จะนำมาใช้ปฏิบัติ (ปฏิบัตินัย) ให้เกิดประโยชน์ เกิดสุขหรือไม่ นอกจากนี้ ยังพิจารณาอีกว่าเข้ากับหลักการพื้นฐานใน **โคตมิสูตร** คือ เป็นไปเพื่อเลี้ยงง่าย เพื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อสงบ เพื่อรำบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้รอบ เพื่อนิพพานหรือไม่ ถ้าเข้ากันได้ ถือว่าเป็นคำสอนของพุทธศาสนา ในส่วน **พระวินัย** ถ้าผู้ใดนำมาอ้างโดยเหตุ 4 ประการ คือ **พุทธาปเทศ** ยกพระศาสดาเป็นข้ออ้าง, **สังฆาปเทศ** ยกคณะสงฆ์เป็นข้ออ้าง, **สัมพหุสัจฉาราปเทศ** ยกพระเถระจำนวนมากเป็นข้ออ้าง หรือ **เอกเถราราปเทศ** ยกพระเถระรูปหนึ่งรูปใดเป็นข้ออ้าง ก็จะต้องนำมาเทียบเคียงกับหลักแห่ง **กัมปิยะ** (หลักแห่ง **ควร**)

หรือ **อภิปิยะ** (หลักแห่ง *ไม่ควร*) ใน *มหาปเทศสี* ดูก่อน ถ้าเข้ากันได้ จึงจะรับไว้ (ดู บทที่ 2 ข้อ 2.4 หน้า 42 - 44 ประกอบ)

นอกจาก “เสาหลักทั้งสี่” ยังนำหลักการที่ว่า **ทุกสิ่งมาจากเหตุ เมื่อเหตุดับผลย่อมดับ** (อิทัปปัจจยตา) มาช่วยอีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ถ้าเห็นว่าผู้ใดอ้างคำสอนพุทธศาสนา โดยประกอบเดรัจฉานวิชา เช่น การทายทักลักษณะร่างกาย ทายนิมิตกลางดิลางร้าย ดูฤกษ์ยามาที ปลูกเสกเครื่องกลางของขลัง⁵² เหล่านี้ถือว่าขัดกับหลักเหตุผล ในกรณีของการกราบไหว้พระพุทธรูปหรือแขวนพระเครื่อง ตรวจสอบโดยให้ดูที่เจตนา ถ้ากราบไหว้หรือแขวนในฐานะตัวแทนของความดี เป็นอนุสติถึงคุณงามความดี ไม่ประพาศิขั้ว และไม่ประมาท ถือว่าเข้ากับหลักเหตุผล แต่ถ้ากราบไหว้หรือแขวนในฐานะที่เป็นเครื่องรางของขลังหรือยันต์กันผี ถือว่าขัดกับหลักเหตุผล

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า การสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิดโดยใช้ **เสาหลัก 4 ต้น** เป็นเครื่องค้ำยัน เป็นการใช้ภูมิปัญญาที่รอบคอบและมีเหตุผลอยู่ในตัว และช่วยเป็นเกราะกันกระแทกจากนักอภิธรรมได้ระดับหนึ่ง การสร้างความชอบธรรมโดยวิธีนี้ ปัญญาชนคนรุ่นใหม่ยอมรับได้ เพราะเป็นการตีความคำสอนพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์ได้จริงในชาตินี้ ไม่ต้องรอจนถึงวันตายในชาติหน้า

7. จาก “อุดมคติ” ของพุทธศาสนา สู่ “ปริญา” สนวนโมกข์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่าท่านสืบสาน “อุดมคติ” ของพุทธศาสนา มาทำให้เป็น “ปริญา” สนวนโมกข์ได้อย่างไร ?

ในมรดกที่ 12 ท่านฝากปริญา ตายก่อนตาย ไว้เป็นอนุสรณ์ ถ้าจะแกะรอยที่มาของคำสอนเรื่องนี้โดยย้อนกลับไปศึกษาเนื้อหาสาระทั้ง 84,000 พระธรรมขันธ์ของพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าสามารถสรุปลงใน “รอยเท้าช้าง” คือ เรื่อง **ทุกข์** และ **วิธีปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์** หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็เพื่อนิพพานนั่นเอง ดังพุทธภาษิตว่า **ธรรมทั้งปวงมีวิมุตติ (นิพพาน) เป็นสาระ, ธรรมทั้งปวงมีวิมุตติเป็นแก่นสาร** จึงกล่าวได้ว่า **การดับทุกข์** หรือ **นิพพาน** เป็นอุดมคติของพุทธศาสนา⁵³

ก่อนที่จะพิจารณาว่า ท่านนำคำว่า **นิพพาน** มาสืบสานให้เป็นปริญา ตายก่อนตาย ได้อย่างไร ในเบื้องต้นควรจะพิจารณาความหมายของคำว่า **นิพพาน** ก่อน ท่านวิเคราะห์ว่าตามความเข้าใจของชาวบ้าน มักจะเข้าใจผิดไปเองว่า **นิพพาน** หมายถึง **อมตมหานครบ้าง เมืองแก้วเมืองทองบ้าง หรือที่เลยเถิดไปยิ่งกว่านั้น** บางคนเข้าใจว่าหมายถึง **“ความตาย”** และจะบรรลุนิพพานได้ต่อเมื่อตายแล้วเท่านั้น (มรดกที่ 39, 124) แต่

ในทัศนะของท่านได้วิเคราะห์ว่านิพพานในทุกความหมายไม่เกี่ยวกับความตาย เมืองแก้ว เมืองทอง หรืออมตมหานคร แต่อย่างใดทั้งสิ้น หากแต่หมายถึง **ภาวะสงบเย็นอันเนื่องมาจากสามารถขจัดความครุ่นออกจากจิตได้หมดสิ้น** โดยอธิบายในเชิงอุปมาว่า สัตว์ป่าที่ดุร้าย ถ้านำมาฝึกจนเชื่อง ทำให้อาการดุร้ายสงบเย็นลง และสามารถบังคับมันมาใช้งานได้ หมายถึงทำให้มันนิพพานนั่นเอง⁵⁴

ครั้นต่อมา ท่านสืบสานคำนี้มาทำให้เข้าใจง่ายกว่าเดิม โดยเปลี่ยนจากภาษาระดับโลกุตตระ ซึ่งเป็นภาษา **ฝรั่ง** ช่างโน้น มาทำให้เป็นภาษาระดับโลกียะ ซึ่งเป็นภาษา **ฝรั่ง** ช่างนี้ โดยใช้คำว่า **ตายก่อนตาย** และเพื่อทำความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ท่านอธิบายว่า **ตาย** ในที่นี้ มิได้มีความหมายแบบภาษาคน ที่หมายถึงการสิ้นชีวิต เมื่อตายแล้วจะต้องเอาศพใส่โลงนำไปเผา แต่หมายแบบภาษาธรรม คือ **ตายในทางความรู้สึก ไม่มีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น “ตัวกู - ของกู” ความรู้สึกรัก โลภ โกรธ หลง หึง หวง อิจฉาริษยา ฯลฯ** ถ้าเมื่อใดที่สามารถขจัดความรู้สึกเหล่านี้ออกจากจิตได้หมดสิ้น ไม่ว่าจะมีความใดมากกระทบรุนแรงสักเพียงใด จิตจะไม่ครุ่นและเป็นทุกข์อีก ซึ่งหมายถึง **ตายก่อนตาย** นั่นเอง

เพื่อให้เป็นเรื่องทันสมัย ท่านจึงนำการศึกษาเส้นทางชีวิตสายสวนโมกข์มาเปรียบเทียบกับการศึกษาในมหาวิทยาลัย ว่า โดยปกติของผู้ที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย เพื่อหวังที่จะได้รับปริญญาใดปริญญาหนึ่ง การศึกษาใน **โพธิยาลัยกลางดิน** (มหาวิทยาลัยชีวิต) ก็เช่นกัน ผู้ที่จบการศึกษาจะได้ปริญญาชีวิตที่ท่านตั้งชื่อเรียกว่า **ตายก่อนตาย** เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาโดยสาระ ไม่ติดยึดกับถ้อยคำ จะเห็นได้ว่า **นิพพาน** ในพุทธศาสนา ถูกสืบสานมาใช้ว่า **ตายก่อนตาย** นั่นเอง⁵⁵ ดังที่ท่านกล่าวว่า **“นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย”** (มรดกที่ 39)

8. จาก “บทบาท” พระบรมครู สู่ “บทบาท” ท่านพุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานบทบาทของพระองค์ผู้เป็นบรมครูมาประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง ?

พระพุทธองค์ทรงดำเนินบทบาทลีลาที่น่าติดตาม ดังจะยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง (ดู ปิ่น มุกกันต์ **บทบาทพระบรมครู** หน้า 1-14, 107 - 120 ประกอบ) ดังเช่น หลังจากตรัสรู้แทนที่จะรีบเสด็จกลับเมืองกบิลพัสดุ์ แต่ทรงรอนแรมระยะทางไกลถึง 60 โยชน์ เพื่อไปยึด “หัวหาด” ประกาศธรรมที่แคว้นมคธ อุปมาว่าพระองค์ทรงเป็นแม่ทัพที่ดี (แม่ทัพธรรม) จะต้องยึดเมืองนี้ให้ได้ก่อน เพราะเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยเจ้าลัทธิคณาจารย์ ถ้ายึดเมืองนี้ได้

โอกาสที่ประดิษฐานพุทธศาสนาให้มั่นคงก็เป็นไปได้สูง และเป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่ประกาศศาสนาอยู่นั้น พระราชาบิดาได้ส่งราชทูตไปทูลเชิญถึง 9 คณะ แต่ไม่เสด็จกลับ รอจนกระทั่ง “ลงหลักปักฐาน” มั่นคงแล้ว จึงเสด็จกลับ

ตลอดเวลา 45 ปี ทรงเผชิญกับอุปสรรค “มาร” หลากรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นนักบวชนอกพุทธศาสนา เช่น พวกนิครนถ์ เดียรถีย์ บริพาชก หรือ มารตัวใหญ่ เช่น **พระเจ้าสุปฺพุทธะ** และ **พระเทวทัต** (พระราชาบิดาและพระเชษฐาของพระนางยโสธราพิมพา) ผู้ผูกพระทัยโกรธแค้นที่พระองค์ทรงออกบวชโดยปล่อยให้พระนางยโสธราพิมพาเป็นหม้าย จึงพยายามตามรวบทุกรูปแบบ เช่น ให้นักแม่นธนูลอบปลงพระชนม์ มอมเหล้าช้างนาฬาคีรีเพื่อให้ทำร้าย กลิ้งก้อนหินขนาดโตจากเขาคิชฌกูฏลงใส่ ยุสงฆ์ให้ทำสังฆเภท ฯลฯ แต่พระองค์ทรงใช้ความอดทน สุขุม คัมภีร์ภาพ อัจฉริยภาพ และเมตตาธรรม แก้ปัญหาผ่านพ้นมาได้ ส่วนผู้บงการร้ายต้องพ่ายแพ้และรับกรรมไปเอง.

ในการปราบพยศองคฺลีมาล ผู้ทะนงตนว่ามีพลกำลังมาก ทรงทรมานให้อ่อนแรงจนละพศก่อน แล้วเตือนสติด้วย “ภาษารธรรม” ว่า **เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด** การเผชิญกับมนุษย์กินคน สร้างความแปลกใจโดยทรงทำตนเป็นผู้ที่อ่อนน้อมสง่างาม พวกมนุษย์กินคนจะสั่งให้หันซ้าย หันขวา ให้ยืน ให้นั่ง หรือให้ทำอะไร ก็ยอมปฏิบัติตามโดยไม่มีทิฐิตื้ออัน จนพวกนั้นใจอ่อนและยอมฟังธรรม กรณีถูกกล่าวหาว่าทำให้ผู้หญิงตั้งครรรค์ (สาวน้อย **จิฎุจา** ผู้ตกเป็นเครื่องมือของพวกเดียรถีย์) ทรงใช้ความสงบ “สยบความเคลื่อนไหว” อดทนรอเวลาอันเหมาะสม (รอให้ครรรค์โตเต็มที่) เพื่อที่จะพิสูจน์ความจริงให้ประจักษ์ว่า **ที่แท้จิฎุจาและพวก** ทุเรื่องสร้างครรรค์ปลอมเป็นหลักฐานเท็จใส่ร้ายพระองค์ กรณีถูกกล่าวหาว่าฆ่าผู้หญิงปิดปาก (**สุนทรี** ผู้ตกเป็นเครื่องมือของพวกเดียรถีย์) ทรงอาศัยกลไกของบ้านเมืองร่วมกันแก้ปัญหาจนนำผู้ร้ายตัวจริงมาลงโทษได้กรณี**มาคฺถนทียา** หญิงผู้โกรธแค้นที่พระองค์ปฏิเสธรัก จึงวางแผนจ้างคนจนให้รุมด่าทั่วเมืองโกสุมพี ทรงทนให้ด่าจนความจริงปรากฏว่าที่แท้พระองค์ถูกกลั่นแกล้ง⁵⁶ เป็นต้น

ตามตัวอย่างที่ยกมา จะเห็นว่าหน้าที่จะเผยแผ่ศาสนาให้สำเร็จลุล่วงได้ จะต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายหลายรูปแบบ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติของการบุกเบิกที่จะต้องเผชิญ **มาร** ถ้างานเล็กมารก็ตัวเล็ก ถ้างานใหญ่มารก็จะมีขนาดใหญ่เป็นเงาตามตัวอย่างไรก็ตาม ถ้าไม่เลือกมองเฉพาะแง่ลบ การเผชิญมารมีส่วนดีตรงที่ช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งให้แก่ผู้เผชิญเช่นกัน ประเดจว่า จะขึ้นสูงได้ต่อเมื่อมีลมต้าน และการที่สามารถเอาชนะมารได้แต่ละครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็น **พญามาร** ด้วยแล้ว จะช่วยเพิ่มบารมีเป็นเงาตามตัวด้วยเช่นกัน

ในส่วนของท่านพุทธทาส แม้ว่าจะไม่สามารถสืบสานลีสลามมาใช้โดยตรงทั้งหมด

เพราะสภาพการณ์และบริบทต่างยุคสมัยกัน แต่พออนุโลมให้เห็นบทบาทในการเอาชนะอุปสรรคที่สืบสานจาก นาย สุ ทาส ได้เช่นกัน อาทิ หลังจากหันหลังให้เมืองเข้าสู่ป่า ก็มาอาศัยอยู่ในวัดร้างที่เต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ต้องต่อสู้กับข้าศึกภายในจิตของตนเอง เช่น ความเจ็บและน่ากลัว โดยเฉพาะเชื่อกันว่าในวัดร้างแห่งนั้นมีเสืออยู่ด้วย วิสัยปุถุชนที่ยังรักตัวกลัวตาย ยากที่จะเผชิญสภาพการณ์เช่นนั้นตามลำพังโดยใจสงบได้ แต่ด้วยความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว จึงสามารถผ่านพ้นอุปสรรคมาได้ นอกจากนี้ยังเผชิญการปองร้ายจากชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ใกล้วัด แม้ว่าโดยนิตินัย ท่านจะเช่าที่และมีอำนาจในการครอบครองกรรมสิทธิ์ แต่โดยพฤตินัย ชาวบ้านจะไม่ยอมรับรู้สิทธิ์อันนั้น จึงยังคงเข้ามายิงนก ตกปลา ล่าสัตว์และเก็บของป่า แต่ท่านก็สามารถใช้ความอดทนเอาชนะอุปสรรคปัญหาเหล่านี้มาได้ ในการพิชิตความเจ็บและความกลัว ได้สืบสานพระวอชนะที่ตรัสไว้ใน “บาลีภยเภทสูตร” มาเป็นแนวทาง ดังความว่า “...เสนาสนะอันสงัด คือป่า และป่าเปลี่ยว เป็นเสนาสนะยากที่จะเสพได้ ความสงัดเป็นของยากที่จะทำได้ ยากที่จะยินดีในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลายเป็นประหนึ่งว่า ได้นำไปเสียแล้ว ซึ่งใจของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ ...

พราหมณ์, เมื่อเราอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้น สัตว์ป่าแอบเข้ามา หรือว่านกยูงทำกิ่งไม้แห้งให้ตกลงมา หรือว่าลมพัดหยักเหยือกกิ่งไม้ใบไม้ให้ตกลงมา ความตกใจกลัวได้เกิดแก่เรา โดยเข้าใจว่านั่นแล้วตัวความกลัว, ความคิดได้มีแก่เราต่อไปว่า ทำไมหนอเราจึงเป็นผู้พะวงแต่ในความหวาดกลัว ถ้าอย่างใดเราจะหักห้ามความหวาดกลัวนั้นเสีย โดยอิริยาบถที่ความหวาดกลัวนั้นมาสู่เรา

พราหมณ์, เมื่อเราเดินอยู่ ความกลัวเกิดมีมาเราก็ขึ้นเดินแก้ความขลาดนั้น ไม่นั่ง ไม่นอน ถ้าเมื่อเรายืนอยู่ ความหวาดกลัวเกิดมีมา เราขึ้นยืนแก้ความขลาดนั้น ตลอดเวลานั้น เราไม่เดิน ไม่นั่ง ไม่นอน ถ้าเมื่อเรานั่งอยู่ ความหวาดกลัวเกิดมีมาเราก็ขึ้นนั่งแก้ความขลาดนั้น ตลอดเวลานั้น เราไม่ยืน ไม่เดิน ไม่นอน ถ้าเมื่อเรานอนอยู่ ความขลาดเกิดมีมา เราก็ขึ้นนอนแก้ความขลาดนั้น ตลอดเวลานั้น เราไม่เดิน ไม่ยืน ไม่นั่งเลย...”⁵⁷

ท่านนำพระบาลีมาปรับใช้ดังนี้⁵⁸ (1) ถ้ามีความกลัวในอิริยาบถใด จะอยู่ในอิริยาบถนั้นจนหายกลัว (2) ถ้ามีความกลัวในสถานที่ใด จะอยู่ในสถานที่นั้นจนหายกลัว (3) สมมติให้ความกลัวนั้นเป็นสิ่งมีตัวตน แล้วทำทนายให้มันเข้ามาหา จะพบว่ามันไม่มา เพราะที่แท้มันไม่มีตัวตนอยู่จริง (4) เปลี่ยนไปคิดถึงเรื่องอื่น ๆ เพื่อมิให้ความกลัวเข้ามาครอบงำได้ เช่น เทียบกับสมัยเด็ก เมื่อกลัวผีก็นึกถึงความเย้ายวนใจของปลากัดที่อยู่ในบริเวณ

นั้นจนลืมเรื่องผี หรือไม่กี่พยายามปลุกชัตติยมานะให้เกิดขึ้นในใจ ว่า ถ้ากลัวผีก็ละอาย
ัวว เพราะัววยังกล้าเข้าไปกินหญ้าในที่ ๆ มีผีอยู่ หรือละอายสุนัข เพราะสุนัขยังกล้าขุด
ซากศพผีขึ้นมากิน เป็นต้น เมื่อเอาชนะความเจ็บและความกลัวได้ สภาพจิตก็เปลี่ยน
เป็นคนละคน คือรู้สึกสบาย คล่องตัว เป็นอิสระ มีสมาธิ เกิดความรู้สึกอยากจะทำชวณ
สิ่งที่เคยกลัวมาเป็นเพื่อน และสัตว์ป่าที่เคยดุร้ายก็เริ่มกลายมาเป็นมิตร

นอกจากนี้ ท่านยังถูกกล่าวหาว่าเป็น **พระบ้า** เพราะดำเนินกิจกรรมประจำวัน
แปลกไปจากผู้อื่น เช่น การเข้าที่วัดอยู่อาศัย การอยู่เงียบ ๆ คนเดียวไม่ต้องการพบปะกับ
ผู้ใด ติดกุญแจประตูทางเข้า พร้อมติดป้าย “ห้ามเยี่ยม เชิญกลับได้” การออก
บิณฑบาตตอนสาย ฯลฯ การกระทำสิ่งแปลก ๆ เหล่านี้ จึงมีผู้กระจายข่าวว่า **มีพระบ้า
ที่สวนโมกข์**⁵⁹ นอกจากถูกข่อกกล่าวหาว่า ยังถูกกล่าวหาว่าใช้คาถาอาคมทำให้พระเณร
ที่มาอยู่ด้วย (มาอยู่ภายหลัง) 2 รูป อาเจียนออกมาเป็นเลือด⁶⁰ ท่านเผชิญกับข่อกกล่าวหา
นินทาว่าร้ายด้วยบทบาทลีลาอันสงบ อดทน ปล่อยใจเวลาอธิบายตัวมันเอง⁶¹ จน
สามารถผ่านพ้นวิกฤตเหล่านั้นมาได้

หลังจากเริ่มมีชื่อเสียง ก็เริ่มเดินทางไปประกาศคำสอนต่างถิ่นเช่นเดียวกับ
พระพุทธองค์ผู้เป็นนาย ในคราวหนึ่งเมื่อไปแสดงธรรมที่กรุงเทพฯ ⁶² ท่านนำเสนอในรูปแบบ
แบบของการแสดงปาฐกถาธรรม (ยืนพูด) จึงถูกกล่าวหาว่าต้องอาบัติ (หมายถึง **ทุกกฎ** ซึ่ง
เป็นอาบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ห้ามภิกษุยื่นแสดงธรรมแก่ผู้ที่นั่งฟัง เว้นแต่แสดงธรรมแก่ผู้
กำลังป่วย) ถ้าถือตามตัวอักษรอย่างเคร่งครัด ท่านยอมรับว่าผิดจริง แต่มิได้เจตนา เพราะ
กาลเวลาและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป จึงน่าจะนำหลักแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่นที่พระองค์ให้
ไว้มาตีความประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัยได้

หลังจากเผยแพร่แนวคิดโดยวิพากษ์พระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นพระอภิธรรมว่า **มิได้
อยู่ในรูปแบบคำตรัสแบบพระวณะ** หากแต่เป็นเพียงถ้อยคำที่ถูกนำมาร้อยเรียงขึ้น
ใหม่ให้อยู่ในรูปแบบพระวณะ จากคำวิพากษ์นี้ทำให้ถูกกล่าวหาว่าจาบจ้วงพระอภิธรรม
ถูกรุมโจมตีมากมาย (ดู รายละเอียดบทที่ 1 ข้อ 2 หน้า 10 -11) แต่ท่านแก้ปัญหาโดยนำ
คำเทศนาเรื่อง **ธรรมะนำมาชำระธรรมะโคลน** เพื่อใช้ตอบโต้และชี้แจงทำความเข้าใจ⁶³

ในระยะต่อมาเมื่อนำเสนอคำสอนเรื่อง **จิตว่าง** ได้นำมาสู่การวิวาทะกับ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่คัดค้านว่า **การทำงานด้วยจิตว่างเป็นไปได้** ความขัดแย้งนี้ดำรง
อยู่เรื่อยมาจนกระทั่งท่านละสังขาร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงเลิกลาและประกาศ
ยกย่องท่านพุทธทาสอย่างสูงอีกด้วย⁶⁴ ก่อนหน้านั้นท่านพุทธทาสกล่าวเสมอว่า การวิวาทะ
ครั้งนั้นมีส่วนดี คือ เดิมทีคาดว่าจะต้องใช้เวลาเป็น 10 ปี จึงจะอธิบายให้ผู้คนเข้าใจ
ความหมายของจิตว่างได้ แต่ผลจากการวิวาทะทำให้ผู้คนเข้าใจได้เร็วกว่าที่คิด⁶⁵

ข้อกล่าวหาที่ฉกฉกรรจ์อีกเรื่อง คือ จากการเทศนาเรื่อง “วิถีแห่งการเข้าถึง พุทธธรรม”⁶⁶ ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์และรับผลประโยชน์จากคอมมิวนิสต์มา “บ่อน เชาชะ” พุทธศาสนา โดยจ้วงจาบพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นภูเขาหิมาลัย จึงถูกพระพิภพปริญา นำเรื่องนี้ไปฟ้องพระภิกษุชั้นเถระ จนพระศาสนโสภณ (วัดราชาธิวาส) ต้องนำตัวไปถวาย คำชี้แจงต่อสมเด็จพระสังฆราชในสมัยนั้น และท่านกราบทูลชี้แจงความบริสุทธิ์ใจ จนเป็นที่พอพระทัยได้

นอกจากนี้ ท่านเคยศึกษาตำราคอมมิวนิสต์จากหนังสือ Communism ในชุด Home Library รวมทั้งจากคำอธิบายของ **ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร**⁶⁷ เคยสะสมตำรา คอมมิวนิสต์หลายเล่ม เหตุที่สนใจ นอกจากเพราะนิสัยใฝ่รู้แล้ว ยังเป็นเพราะ คอมมิวนิสต์ประกาศเป็นศัตรูกับพุทธศาสนา จึงต้องศึกษาเพื่อ **รู้เขา รู้เรา** ครั้นต่อมามี ผู้แนะนำว่า การครอบครองตำราเหล่านี้แม้จะไม่ผิดกฎหมาย แต่ถ้าถูกตั้งข้อหา หนังสือ นั้นอาจจะถูกใช้เป็นหลักฐานผูกมัดตัวได้ ท่านจึงเลิกถือครอง ครั้นต่อมามีผู้มาชวนให้ต่อ ด้านคอมมิวนิสต์ ท่านตอบว่ากลัวกิเลสมากกว่า โดยกล่าวว่า **“เราเป็นคอมมิวนิสต์ที่ เหนือคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว ทำไมจะต้องไปเป็นคอมมิวนิสต์ในระดับที่ต้องใช้เหล็ก และเลือด ใช้กำลัง ใช้อาวุธเป็นเครื่องป้องกัน หรือแก้ปัญหา... เรามีเหนือกว่านั้น เราใช้ความรัก เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่พระพุทธรูปเจ้าท่านตรัสมากที่สุด ใน พระบาลี”**⁶⁸

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ท่านไม่ทำตนเป็น “พระการเมือง” ไม่อิงการเมือง หรือให้การเมืองมาอิง ไม่เป็นเครื่องมือทางการเมือง ถ้าจะพูดเรื่องการเมืองบ้างเฉพาะใน แง่ของหลักการ เช่น พูดถึงธัมมิกสังคมนิยม เช่นเดียวกับที่พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้เป็นนาย เคย ตรัสถึงการปกครองโดยธรรม (ทศพิธราชธรรม) แต่ท่านไม่ฝักใฝ่การเมือง ไม่รู้เห็นเป็นใจ หรือปล่อยลະเลยให้บริวารผู้ใกล้ชิดหรือสานุศิษย์อ้างชื่อของท่านเพื่อไปทำกิจกรรม ทางการเมือง ไม่เปิดโอกาสให้นักการเมือง พรรคการเมืองหรือลัทธิการเมือง อ้างท่านเป็น เครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ไม่ว่าโดยอ้อมหรือโดยตรง แม้ในคราวมาปนกิจสังฆิระยังไม่ เปิดโอกาสให้ฝ่ายการเมืองเข้ามาสืบบทบาทเพื่อฉวยโอกาสหาเสียง ไม่อ้างความเป็นภิกษุ ผู้เป็นที่เลื่อมใส หรืออ้างเอาธรรมะมาเป็นเครื่องมือให้คุณหรือให้โทษแก่นักการเมือง บางคน พรรคการเมืองบางพรรค ซึ่งอาจเป็นเหตุนำมาสู่ความมัวหมองแห่งพุทธศาสนา ในภายหลังได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับสตรี กล่าวกันเป็นนัยว่าท่านเป็นที่หมายปองของสตรีมาก่อน อุปสมบทโดยฝ่ายหญิงหวังว่าเมื่อบวชครบพรรษา คงจะลาสิกขาออกมาครองเรือน เหมือนชายหนุ่มทั่วไป⁶⁹ แต่เมื่อตัดสินใจเอาดีทางศาสนา ก็ขจัดความคิดเรื่องการครองรัก

ครองเรือนได้สิ้นเชิง ท่านสืบสานเอาหลักปฏิบัติต่อสตรีที่พระองค์ตรัสแก่พระอานนท์มา ใช้อย่างเคร่งครัด⁷⁰ คือ พระวอจะที่ว่า “การไม่พบ ไม่เห็น หรือไม่ดู เป็นการดี ถ้าจำเป็นต้องดูก็อย่าพูดด้วย ถ้าจำเป็นต้องพูดด้วยก็ให้คุมสติล่วงหน้าไว้” ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เคยมีวามองเรื่องสตรีให้ปรากฏ ไม่เคยสนใจที่จะมองหญิงใด ไม่เหมือนกับภิกษุผู้มีชื่อเสียงบางรูปที่ต้อง “จบชีวิตผ้าเหลือง” ลงด้วยสตรีภัย

ท่านเคยให้สัมภาษณ์ ประชา ปสนนธมโม ว่าสามารถ “ซับลิเมท” พลังทางเพศให้เป็นพลังทางปัญญา โดยสมรสกับ “วาณี” - นางฟ้าผู้นำหลงไหล (พระไตรปิฎก) อูทิศตนเป็นบุตรเขยของพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่สืบสกุลในทางธรรม⁷¹ (คำว่า *ซับลิเมท* (Sublimate) แปลว่า *กลั่นกรอง ทำให้บริสุทธิ์* คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า *Sublimare* หมายถึง *การเปลี่ยนทิศทาง ปล่องให้ระบายออกทางอื่น จัดระเบียบเสียใหม่* ดังที่ *นิตเช่* (Friedrich Nietzsche, นักปรัชญาชาวเยอรมัน : 1844 - 1900) วิเคราะห์ว่าภายในจิตใจของมนุษย์จะเต็มไปด้วยพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งเขาตั้งชื่อเรียกว่า “*พลังมุ่งสู่อำนาจ*” (The Will to Power) ที่พยายามเอาชนะเหนือผู้อื่น ถ้าปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติ พลังนี้อาจจะระบายออกในรูปแบบของการใช้อำนาจทางลบหรือทางรุนแรงได้ แต่ถ้าได้รับการ *ซับลิเมท* จะแปรสภาพไปในทางบวก ทางสร้างสรรค์ได้เช่นกัน ดังเช่นมหากวีเอกของโลกที่พยายามเอาชนะเหนือกว่ากัน โดยพยายามรังสรรค์ผลงานให้ดีกว่า เด่นกว่า อันเป็นผลมาจากค่านิยมของพลังแห่งอำนาจนี้ หรือถ้าจะอธิบายในเชิงเปรียบเทียบจะได้ว่า พลังดังกล่าว อุปมาเหมือนพลังน้ำที่อัดแน่นอยู่หน้าสันเขื่อน พร้อมทั้งจะไหลไปทำลายทุกสิ่งที่ยขวางหน้า แต่ครั้งได้รับการ *ซับลิเมท* ด้วยระบบกลไกของเขื่อน ก็ถูกแปรสภาพไปในทางบวก เช่น แปรสภาพเป็นพลังงานไฟฟ้า เป็นต้น)⁷²

9. จาก แนวคิดเรื่อง “สิทธิสตรี” สมัยพุทธกาล สู่ สมัยพุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่าท่านสืบสานแนวคิดเรื่องสิทธิสตรีมาใช้ อย่างไรบ้าง ?

พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงสตรีทั้งในแง่บวกและลบ ตัวอย่างแง่บวก เช่น ทรงกล่าวว่า “*บุรุษจะเป็นปราชญ์รอบรู้ในทุกเรื่องก็หาไม่ได้ แม้สตรีผู้มีปัญญายังเห็นในเรื่องนั้น ๆ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์เสมอเหมือนกัน บุรุษจะเป็นปราชญ์รอบรู้ในทุกเรื่องก็หาไม่ได้ แม้สตรีผู้มีปัญญาไตร่ตรองเนื้อความ (มองปัญหาที่ซับซ้อน) ได้รวดเร็วถูกต้อง ย่อมได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์เสมอเหมือนกัน*”⁷³ ตัวอย่างในแง่ลบ เช่น ทรงกล่าวกับพระอานนท์ ว่า “...*สตรีเป็นเพศที่โกรธง่าย สตรีเป็นเพศที่มีธรรมชาติ*

ริษยาผู้อื่น เป็นเพศที่ตระหนี่ใจคับแคบ **สตรีเป็นเพศที่ปัญญาทิบ** (หมายถึงสตรีสมัยนั้นมีได้รับการศึกษา - ผู้วิจัย)...”⁷⁴ และยังทรงถือว่าสตรีเป็น 1 ใน 5 อนาคตภัย ของ พุทธศาสนา กล่าวคือ พุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ได้ยาก ถ้าภิกษุมัวแต่หมกมุ่นคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่ภิกษุณี นางสิกขมานา⁷⁵

อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงยกย่องสิทธิสตรีมากกว่าลัทธิศาสนาพราหมณ์ในสมัยนั้น ทรงยินยอมให้เป็นนักบวชในพุทธศาสนาได้ ภายใต้เงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติตามครุธรรม 8 ประการ⁷⁶ สตรีที่อุปสมบทรุ่นแรก คือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี (พระน่านาง) พร้อมบริวาร นอกจากนี้ยังมีสตรีที่อุปสมบทและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหันต์หลายองค์ เช่น พระปฐาจารย์เถรี พระอุบลวรรณาเถรี พระเขมาเถรี เป็นต้น ในการบริหารสถาบันสงฆ์ ทรงให้เกียรติยกย่องสตรีมากกว่าเดิม ดังเช่นในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นประมุขแห่งสงฆ์ ทรงยกย่องบุรุษให้เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย - ขวาข้างฝ่ายเถระ คือ **พระมหาโมคคัลลานะ - พระสารีบุตร** และยังทรงยกย่องสตรีให้เป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย - ขวาข้างฝ่ายเถรี คือ **พระอุบลวรรณาเถรี - เขมาเถรี** ทรงยกย่องบุรุษให้ **อนาถปิณฑิกเศรษฐี** เป็นเอตทัคคะทางด้านการบำเพ็ญทานฝ่ายอุบาสก ควบคู่กับสตรี คือ **นางวิสาขา** ข้างฝ่ายอุบาสิกา เป็นต้น

ในส่วนของท่านพุทธทาส ท่านสืบสานแนวคิดเรื่องการรับรองสิทธิสตรีมาใช้ แม้ไม่ถึงขั้นส่งเสริมให้บวชเป็นภิกษุณี แต่ท่านได้ตั้ง “ธรรมาศรม ธรรมมาตา” ขึ้นที่สวนโมกขนิทานาชาต ในส่วนที่เป็น *ธรรมาศรม* จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมชาวต่างชาติผู้ที่หันมาสนใจพุทธศาสนา ในส่วนที่เป็น *ธรรมมาตา* จัดตั้งขึ้นเพื่อคืนสิทธิให้แก่สตรีดังที่ท่านชี้แจงว่า

๑ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล : 1. ให้เพศแม่ได้รับประโยชน์ที่สุดโดยไม่อาจบวชเป็นภิกษุณี 2. เป็นการกตัญญูตเวทีตอบแทนเพศมารดาให้สมแก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก 3. แม่จะสามารถอบรมลูก มีธรรมมาแต่ทารก ไม่มีลักษณะหนีพ่อแม่ตามใจไปแล้วค่อยกลับมา

๒ เพื่อประโยชน์แก่ศาสนา : 1. เสริมแทนภิกษุณีบริษัทที่ยังขาดอยู่ 2. เพศแม่มีโอกาสการเรียนรู้ปฏิบัติ - รับผลธรรมได้เต็มที่ แล้วเผยแผ่และสืบอายุพระศาสนาได้สูงสุด 3. เพศหญิงสอนเพศหญิงด้วยกันได้ดีกว่า ผลแนบเนียนสะดวกกว่า จึงควรมีธรรมมาตา

๓ เพื่อประโยชน์แก่โลก & มนุษยชาติ : 1. ให้โลกมีธรรมเป็นมารดา มีสันติภาพยิ่งขึ้น 2. เป็นการให้สิทธิมนุษยชนแก่เพศมารดาเต็มที่ 3. มารดาของโลกจะสร้างโลกได้ดีกว่าเท่าที่แล้วมา อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ 4. เลิกปมด้อยของเพศมารดาในโลก⁷⁷

(เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบันทึกนี้ท่านบันทึกโดยใช้ “เลขไทย” ปนอยู่กับ “เลขฮินดูอารบิก” ทั้งยังใช้เครื่องหมาย & อีกด้วย”)

หลังจากที่เริ่มบุกเบิก “ธรรมศาสตร์ ธรรมมาตา” ได้ระยะหนึ่ง ท่านพุทธทาสก็ละสังขาร จึงมีสหายธรรมสืบทอดอุดมการณ์ต่อ โดย นายธรรมทาส พานิช ได้เขียนจดหมายถึงอุบาสิการัญญวณ อินทรกำแหง ให้รับเป็นประธานคณะกรรมการร่างหลักสูตร และกำหนดแนวทางฝึกฝน ครั้นต่อมาจัดให้มีการฝึกอบรมเป็นประจำทุกเดือน⁷⁸ อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาส เตือนเสมอว่า “หน้าที่และสิทธิของสตรีที่แท้จริงและควรจะมีเพื่อความรอดของมนุษยโลกนั้น มิใช่มีสิทธิเสมอภาคและอย่างเดียวกันกับบุรุษ หากแต่ยอมรับหน้าที่ในการอบรมลูกที่เกิดขึ้นมา ให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์ โดยไม่ต้องแย่งหน้าที่ของพ่อบ้านมาทำอย่างที่ทำกันอยู่ ซึ่งจะทำให้โลกนี้ปราศจากมารดา” (มรดกที่ 158)

10. จาก “กลวิธีสอน” แบบพระบรมครู สู่ แบบพุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานกลวิธีสอนของพระพุทธองค์มาปรับใช้อย่างไร ?

กล่าวกันว่าพระพุทธเจ้าเป็นสารีผู้ฝึกคนที่เหมาะสมจะฝึกได้โดยไม่มีใครยิ่งกว่า (อนุตตโร บุริสทมฺมสารถิ) เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สตุธา เทวมนุสฺसानํ) ทรงแสดงธรรมได้แจ่มแจ้งประดุจหงายของที่คว่ำ ไพเราะทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด หลังจากที่พิจารณาข้อมูลจากรอบด้าน พอที่จะประมวลกลวิธีสอนของพระองค์มาแสดงให้ดูพอเป็นตัวอย่างดังนี้⁷⁹

พระองค์จะไม่เริ่มต้นสอนสิ่งใหม่ ๆ ที่ห่างไกลจากพื้นฐานความเชื่อเดิม แต่จะหยิบยกวิถีชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมประจำถิ่น มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนา ดังเช่น พระพรหม 4 หน้า ประยุกต์เป็น “พรหมวิหารสี่” การไหว้เทวดาประจำทิศทั้งหก ประยุกต์เป็น “ทิศหก” เป็นต้น โดยปกติจะทรงหลีกเลี่ยงการปะทะหักล้างกับลัทธิศาสนาอื่นโดยไม่จำเป็น เพราะจะเป็นการสร้างศัตรูและกลายเป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่คำสอน ในกรณีที่ไม่ทรงเห็นด้วย จะไม่ทรงปฏิเสธตรง ๆ แต่เลียงมาใช้วิธีอธิบายความหมายเสียใหม่ให้เห็นประโยชน์มากกว่า ส่วนผู้ฟังจะเห็นด้วยกับฝ่ายใด ให้ตัดสินใจเลือกเชื่อเอาเอง

พระองค์ทรงวางหลักในการสอนว่า⁸⁰ (1) ไม่สั่งสอนเพื่อลาภ ดังที่ตรัสว่า “ลาภกับธรรมควรห่างกันเสียทีเดียว ที่ไหนมีลาภที่นั่นไม่มีธรรม, ที่ไหนมีธรรม ที่นั่น

ไม่มีลาง” (2) แสดงธรรมด้วยเมตตา ทรงฝากหลักการไว้ว่า “เมื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งเมตตาจิตเป็นเบื้องหน้า ไม่พึงมุ่งอามิสคือลาภผล” (3) มุ่งธรรมเป็นใหญ่ มิให้เชื่อในตัวบุคคล แต่ให้เชื่อธรรมและหลักเหตุผล ทรงสอนโดยไม่ปิดบังอำพราง มิใช่สอนคนโน้นอย่างคนนี้อีกอย่าง จะตรัสตรงไปตรงมา มิพะวงว่าจะเป็นที่ชอบใจของผู้ใดหรือไม่ (4) ต้องทำให้ได้เหมือนที่สอนเขา เพราะถือว่าฝึกตนยากกว่าฝึกผู้อื่น จะสอนให้เขาทำเช่นไร ตนต้องทำเช่นนั้นให้ได้ก่อน มิใช่ไปอ่านหรือฟังจากใครมาสอน ผู้ที่ทำไม่ได้เหมือนสอน ควรถูกติเตียน (5) จลลตในวิธีสอน คือ ใช้วิธีที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยและระดับสติปัญญาของผู้ฟัง แสดงธรรมไปตามลำดับ จากง่ายไปหายาก จากต่ำไปหาสูง สอนให้ไพเราะทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด พร้อมทั้งใช้เหตุผลชี้ให้ผู้ฟังคิดตามเห็นตามได้ มิให้เชื่ออย่างมงาย

กระบวนการสอนไม่มีพิธีรีตอง เป็นการสนทนาแบบง่าย ๆ จะทรงอธิบายความ ย้อนถามเมื่อควรย้อน ยอมให้ค้านเมื่อยังสงสัย ทรงชี้แจงพร้อมตัวอย่างเปรียบเทียบ และสะกิดให้ใคร่ครวญ⁸¹ จะทรงเริ่มต้นโดยสร้างสัมพันธอันดีระหว่างกัน “พระองค์ท่านมีปรกติกาล่าวเชื้อเชิญ เจรจาผูกไมตรี ช่างปราศรัย มีพระพักตร์ไม่สยิว เบิกบาน มีปรกติตรัสก่อน”⁸² จะเริ่มกระบวนการสอนโดยทรงให้กำลังใจ คือ “...ให้สมาทาน อาจหาญ ำเรง...”⁸³ แล้วกล่าว อนุပ္พุพิกกา⁸⁴ จากง่ายไปหายากตามลำดับ 5 ขั้นตอน คือ ทานกถา : พรรณนาเรื่องทานและคุณความดีของการให้ทาน เพื่อชักฟอกจิต ให้คลายจากตระหนี่และความโลภ, ศีลกถา : ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย เพื่อปิดกั้นอบายที่พึงจะเกิดขึ้น, สักคกถา : พรรณนาสวรรค์ให้เห็นว่าพรังพร้อมด้วยกามคุณ เพื่อชักนำ ให้ทำความดีเพื่อหวังไปเกิดบนสวรรค์, กามาทีนวกถา : ชี้ให้เห็นว่า แม้สวรรค์จะพรังพร้อมด้วยกามคุณารมย์อันประณีต ก็ไม่ควรติดยึด เพราะไม่จีรังยั่งยืน แล้วจะผิดหวังและนำทุกข์มาให้ และ เนกขัมมานิสังสกถา : พรรณนาอานิสงส์แห่งการหลบ หลีกออกจากกาม เพื่อให้จิตปลอดโปร่ง หลังจากทรงกล่าว อนุပ္พุพิกกา ชักฟอกจิต จนสะอาดหมดจดดีแล้ว จึงทรงเลือกหัวข้อธรรมที่เหมาะสมกับอุปนิสัยของแต่ละคนมา แสดงให้เห็นแจ้งในทุกข์ต่อไป

ในส่วนของท่านพุทธทาส ได้สืบสานกลวิธีเหล่านี้มาใช้หลากหลายรูปแบบ แต่จะกล่าวรายละเอียดใน บทที่ 5 เรื่อง การก้าวนำทางและสืบทอดธรรมแบบพุทธทาส ส่วนในข้อนี้จะกล่าวเพียงสังเขปพอเป็นตัวอย่าง กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากรอบด้าน จะเห็นได้ว่าวิธีของท่านคล้ายกับของนิกายเซน คือ ชอบใช้วิธีลัด ถ่ายทอดจากจิตสู่จิต ไม่อธิบายความหมายตรง ๆ แต่ใช้ปริศนาธรรม (โกอาน) อาจจะเป็น ปริศนาคำพูด หรือ ปริศนาภาพ ให้นำไปขบคิดจนเกิดพุทธิหรือปัญญา ท่านพูดถึงตนเองเสมอว่า “เป็นสุนัขปาก

ร้าย”⁸⁵ ชอบสอนโดยใช้คำพูดแรง ๆ เพราะเชื่อว่าสามารถกระทิงกระทกเกล็ดได้ดีกว่า ลีลาแบบนี้อาจจะประยุกต์มาจากของผู้เป็นนาย ดังที่ทรงอุปมากับช่างปั้นหม้อ ว่า “อานนท์ ! ตถาคตจะไม่ทำกับพวกเธออย่างทะนุถนอม แต่จะทุบแล้วทุบอีก ตี แล้วตีอีก เพื่อให้ดีขึ้น เหมือนช่างปั้นหม้อที่ทุบหม้อ เพื่อให้ได้รูปทรงสวยงาม เรียบร้อย ตถาคตเป็นอย่างนั้น ผู้ใดทนได้ก็อยู่ ผู้ใดทนไม่ได้ก็ไป”⁸⁶

ชาย โภธิสิตา กล่าวถึงวิธีสอนของท่านพุทธทาส⁸⁷ ว่า (1) มีความเข้าใจใน สภาวะของมนุษย์และธรรมชาติของสังขารธรรมสูงสุดอย่างลึกซึ้งและน่าพิง ชนิดที่นักคิดและ นักทฤษฎีทางศาสนาอาจคิดไม่ถึงเลยก็ได้ (2) ตีความถ้อยคำหรือหัวข้อธรรมเป็นอันมาก เสียใหม่ โดยที่ยังคงไว้ซึ่งความหมายอันเป็นจุดประสงค์ดั้งเดิมของถ้อยคำ หรือหัวข้อ ธรรมนั้น ๆ และขณะเดียวกันได้ใส่ความหมายแนวประยุกต์ เพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นทางที่จะ นำไปใช้ในชั้นปฏิบัติด้วย (3) ใช้วิธีการที่เหมาะสม ทั้งในการทำความเข้าใจศาสนาทั่วไป และในการประกาศหลักคำสอนศาสนาของตน (4) เป็นนักประเพณีนิยมแนวใหม่ (Neo-traditionalist) เพราะท่านเข้าใจนำเอา เก่า กับ ใหม่ มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากันอย่างกลมกลืน

ในการสอนแต่ละครั้ง จะใช้ภูมิปัญญาประยุกต์ตีความ หรือให้ความหมายเสียใหม่ (เลียนแบบผู้เป็นนาย) อาจจะตีความจากภาษาหนึ่งสู่อีกภาษาหนึ่ง เช่น จากภาษาธรรม สู่ภาษาคน จากภาษาคนสู่ภาษาธรรม จากกรกระทำสู่ภาษาพูด อธิบายสิ่งที่ยังไม่ ชัดเจนแจ่มแจ้งในทันทีให้แจ่มแจ้ง อธิบายสิ่งที่ยังไม่เข้าใจให้เข้าใจ รวมทั้งการตีความ จากภาพ เหตุการณ์ อารมณ์ของศิลปิน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะกับบุคคลแต่ละระดับ ตีความในแง่บุคคลาธิษฐาน โดยตีความตามตัวอักษร ตีความแบบตรงตัว การแสดงธรรมะ โดยยกบุคคล นิทาน เรื่องราว เหตุการณ์ขึ้นมาแสดง ตีความแบบธรรมาธิษฐาน การ ค้นหาคำความหมายที่แท้จริงที่แฝงอยู่ในความหมายนั้น รวมทั้งตีความปริศนาธรรมออกมา เป็นสภาวะธรรมโดยตรง การเทศนาโดยยกธรรมขึ้นมาแสดง ประยุกต์ธรรมให้เข้ากับสมัย เหตุการณ์ หรือให้เข้ากับหลักคำสอนของศาสนาอื่น

11. จาก “พุทธกิจ” ประจำวันแบบพระพุทธรองค์ สู่ “ภารกิจการ” ประจำวันแบบพุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานพุทธกิจประจำวันมาสู่ภารกิจการ ประจำวันได้อย่างไรบ้าง ?

พระพุทธรองค์ทรงกำหนดบำเพ็ญพุทธกิจหรือแผนปฏิบัติงานในแต่ละวัน พอที่จะ แสดงให้เห็นเป็น 5 ช่วงเวลา ดังนี้⁸⁸

เวลาเช้า : เสด็จบิณฑบาต - ถือว่าพุทธรูปนี้สำคัญยิ่ง ได้มีพระราชฯ เศรษฐีคหบดี ทูลนิมนต์ให้ไปเสวยภัตตาหารประจำในวัง หรือในบ้านของตน แต่ไม่ทรงรับการผูกขาดแบบนั้น จะสงเคราะห์ให้เพียงครั้งคราวเท่านั้น แต่จะทรงโปรดอาหารที่ได้จากการบิณฑบาต เพราะถือว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นสมบัติของคนทั่วไป

ส่วนเวลากลางวันมิได้ระบุนว่ปฏิบัติพุทธรูปจะอะไร แต่ **ปิ่น มุทุกันต์** อธิบายว่า น่าจะปฏิบัติพุทธรูปจนออกสำนึก^{๘๘} เช่น เมื่อตรวจพบว่าผู้ใดควรจะไปโปรดก่อน ก็จะเสด็จไปโปรด และต้อนรับแขกผู้เข้าเฝ้าที่รอนแรมมาจากที่ไกล ทั้งรายบุคคลหรือรายหมู่คณะ .

เวลาเย็น : ทรงแสดงธรรม - ทรงกระทำเป็นประจำวัน ประชาชนที่ไปฟังธรรมจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาเหมือนกับที่เราไปฟังเทศน์สมัยนี้ ภิกษุก็ลงฟังเทศน์ด้วย

เวลาค่ำ : ประชุมสงฆ์ - อาจะทรงสอบสวนภิกษุที่ประพฤติตนไม่ดี ตั้งเอดทัคคะ ทรงบัญญัติวินัย เปิดโอกาสให้ภิกษุทูลถามข้อสงสัย และแนะนำวิธีทำความเพียร

เวลาเที่ยงคืน : ทรงตอบปัญหาเทวดา - ในประเด็นนี้มีมิติที่แตกต่างกันอยู่บ้างว่าหมายถึงเทวดาประเภทสมมติเทพ เช่น พระราชา มหากษัตริย์ พวกเจ้าชั้นสูงหรือเทวดาที่มีกายทิพย์จริง ๆ^{๘๙}

เวลาจวนสว่าง : ทรงตรวจดูสัตว์โลก - เพื่อดูว่าสัตว์เหล่าใดที่สมควรจะเสด็จไปโปรดหรือสงเคราะห์เป็นกรณีพิเศษที่นอกเหนือจากผู้ที่มาสู่พุทธรูปสำนึก เช่น คนพิการ คนเกเร คนเจ้าทิฐิในลัทธิต่าง ๆ (การตรวจคนพิเศษเหล่านี้ ทรงตรวจด้วยญาณ หรือความรู้ทางจิต)

เมื่อพิจารณาจากตารางเวลานี้ จะเห็นได้ว่าพระองค์น่าจะทรงใช้เวลาบรรทม ในระหว่างเวลา 01.00 - 05.00 นาฬิกา

ในส่วนของท่านพุทธทาส แบ่งภารกิจประจำวัน ดังที่ได้เคยให้สัมภาษณ์แก่ **ชำนาญ อิมสอาด** ดังนี้^{๙๐}

เวลาประมาณ 4.00 นาฬิกา ตื่นนอน แต่เป็นการตื่นอย่างเงียบ ๆ ยากที่ผู้ใดจะรู้ได้

เวลาประมาณ 5.00 นาฬิกา ออกไปปลุกเด็ก ๆ ให้ตื่นขึ้นทำงานหรืออ่านหนังสือ แล้วออกไปเดินเล่นบริเวณวัด

เวลา 6.00 นาฬิกา มีแสงสว่างมากพอ จะกลับไปทำงานเกี่ยวกับหนังสือ จนถึงเวลา 7.30 นาฬิกา

เวลา 8.00 นาฬิกา เป็นเวลาอาหารเช้า โดยฉันพร้อมทั้งภิกษุสามเณรอื่น ๆ ที่โรงฉัน หลังจากนั้นใช้เวลาสนทนาเชิงอบรมเป็นประจำวัน

เวลาประมาณ 9.30 - 10.00 นาฬิกา กลับที่พัก กลางวันเป็นเวลาทำงาน หรือ

เรียกว่าการเข้าสู่ “ที่เร้น” เพื่อการทำงานส่วนตัวอย่างอิสระ ไปจนถึงเวลา 16.30 นาฬิกา จึงสร้งน้ำ แล้วเดินตรวจบริเวณวัด ท่านไม่ฉันอาหารเพล ถ้าจะมีบ้างก็เพียงแต่ของว่าง เล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น น้ำมะพร้าวอ่อนเพียงแก้วเดียว

เวลา 19.00 นาฬิกา เป็นเวลาสวดมนต์เย็นที่ธรรมศาลาในพรรษา เมื่อจบการ สวดมนต์ แล้วจะมีการสนทนาทำนองการอบรมภิกษุสามเณรตามสมควร การอบรมตอน กลางคืนจะใช้เวลาราว 1 ชั่วโมง ครั้นเวลาประมาณ 21.00 นาฬิกา ต่างแยกย้ายกลับ ที่พัก

เมื่อเสร็จสิ้นการอบรมแล้วทำงานต่อไปจนถึงเที่ยงคืนหรือบางคืนล่วงเข้าถึงวันใหม่ จึงจำวัด คืนหนึ่งท่านกำหนดเวลานอนไว้เพียง 4 ชั่วโมง จากภารกิจดังกล่าว ผู้วิจัยไม่ แน่ใจว่าท่านตั้งใจจะเลียนแบบลีลาพระองค์ผู้เป็นนายหรือไม่ แต่พอจะวิเคราะห์ได้ว่ามี ความสอดคล้องต้องกัน

12. จาก “รอย” พระอรหันต์ สู่ “ผู้ตามรอย” พระอรหันต์

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านตามรอยพระอรหันต์ จนบรรลุมรรคผล อย่างไรหรือไม่ ?

ดังที่กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า การสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ เพื่อที่จะใช้สานต่อ จากรอยพระอรหันต์ ฉะนั้นในข้อนี้จะชี้ให้เห็นว่า ท้ายที่สุดท่านสามารถตามรอยได้ สำเร็จหรือไม่ ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ ขอย้อนกลับสู่สมัยพุทธกาล กล่าวคือ ตามปกติ ของการบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นภาวะที่ไม่พึงบอกกล่าวแก่กันหรือประกาศให้ผู้อื่นล่วงรู้ ถ้าผู้ใดยังมีได้บรรลุ แต่แกลังกล่าวอวดว่าบรรลุแล้ว จะผิดวินัยฐาน **อวดอุตริมนุสสรรม** ต้องอาบัติถึงขั้นปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ⁹² แต่ถ้าบรรลุแล้ว และกล่าวอวดแก่นุ- ปสัมบัน (ผู้อื่นนอกจากภิกษุ) จะต้องอาบัติสถานเบา คือ **ปาจิตติย** (อาบัติอย่างเบาที่ ทำให้ความดีตกไป)⁹³ ฉะนั้นความเป็นพระอรหันต์จึงไม่มีการบอกกล่าวแก่กัน พึงรู้และ เข้าใจระหว่างกันเอง แต่ถ้าผู้ใดที่มีระดับจิตต่ำกว่า ไม่สามารถรู้ภาวะจิตของผู้ที่มีระดับ จิตสูงกว่าได้ ผู้ที่ระดับจิตสูงกว่าหรือเสมอกันเท่านั้น จึงจะรู้ภาวะจิตของกันและกันได้

พุทธศาสนาแบ่งภาวะจิตออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปุถุชน กับระดับพระอริยบุคคล ซึ่งระดับพระอริยบุคคลแบ่งจากต่ำไปหาสูงได้ 4 ระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ถ้าพระอริยบุคคลโดยกระดับจิตขึ้นสู่ความเป็นพระอรหันต์ได้ ถือว่าสามารถขจัดกิเลสออกจากจิตโดยสิ้นเชิงไม่ว่าจะถูกกระตุ้นอย่างไรจะไม่ครุ่นอีก เป็น ภาวะจิตที่สงบเย็นเหมือนน้ำแอ่งน้อยในป่าลึก สดใสเหมือนหยาดน้ำค้างเมื่อรุ่งอรุณ อบอุ่น

ประจักษ์แสงแดดเมื่อยามเช้า สุขสงบสุดยากที่จะหาภาษาทางฝั่งโลกิยะมาบรรยายให้เข้าใจได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับท่านพุทธทาส มีผู้สงสัยและตั้งคำถามเสมอว่าบรรลุหรือไม่ แต่ท่านไม่เคยตอบตรง ๆ เพียงแต่เลี่ยงไปเลี่ยงมาว่า “ผมไม่เหมือนคนอื่นหรอก ไม่ได้วัดว่าตัวเองจะเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี อนาคามี หรืออรหัตต์ ไม่ได้วัดและไม่พยายามกำหนดอย่างนั้น เพียงแต่ว่ามีความทุกข์เหลืออยู่หรือไม่ ถ้ามีความทุกข์เหลืออยู่ ก็ต้องเอาทุกข์ออกไป คอยดูว่ามีความทุกข์ชนิดไหนแปลกออกมา คอยดูอยู่...”⁹⁴

ครั้งถามว่ามีทุกข์อะไรบวกรบว้างหรือไม่ ? (ซึ่งหมายถึงบรรลุหรือไม่ ?) ท่านตอบแบ่งรับแบ่งสู้ว่า “ไม่มี แต่ถ้าพูดว่าไม่มี ก็กลายเป็นอวดอุตริมนุสสรธรรม (หัวเราะ) เพราะไม่อยากจะอะไร ไม่ต้องการอะไรจนเป็นปัญหา เพราะมันกลัวความอยาก ชนิดนั้น เลยไม่กล้าอยาก มันอาจจะทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา เกิดปัญหาขึ้นมา แต่การพูดว่าไม่อยากอย่างนั้น ก็เท่ากับว่าอ้างโดยความเป็นพระอรหัตต์ คือหมดความอยาก ถ้าใครพูดคำนี้เป็นการประกาศตัวเองเป็นพระอรหัตต์ ทีนี้เรายังไม่พูดเพราะเรายังเชื่อว่าอาจจะมีความอยากอื่นที่ไม่เคยมี มันอาจจะโผล่มาวันใดวันหนึ่ง...”⁹⁵

เมื่อ พุฏโองกะ (มาชาโนบุ พุฏโองกะ) ถามเรื่องนี้ ท่านตอบเลี่ยงไปเลี่ยงมาดังนี้

พุฏโองกะ : ตกกลางท่านอาจารย์กำจัด “อิตตา” ตัวเอง ความทุกข์ของตัวเองหมดแล้วใช่ไหม?

พุทธทาส : ทำลายความเห็นแก่ตัว นั่นแหละคือการกำจัดอิตตา

พุฏโองกะ : ท่านอาจารย์กำจัดอิตตาตัวเองได้เมื่อปีไหน ?

พุทธทาส : อย่าถามเรื่องส่วนตัว ไม่ต้องถาม ก็พยายามมาตลอดเวลา เดียวนี้พยายาม สอนเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว พอเรารู้ว่าพุทธศาสนาต้องการอย่างนี้ เราก็พยายามมาหลายสิบปี ๆ ที่เรียกว่า “กิเลส ๆ” มันออกมาจาก “ความเห็นแก่ตัว” ไม่มีความเห็นแก่ตัวก็ไม่มีกิเลส

พุฏโองกะ : ท่านอาจารย์ไม่มีอิตตาแล้ว แต่ว่าคนที่ฟังอาจารย์แล้ว สามารถปฏิบัติจนไม่มีอิตตา มีเยอะไหม ?

พุทธทาส : เราก็พยายามให้เขาเข้าใจ เขาก็เกลียด เขาก็กลัว สิ่งที่เราเรียกว่า “อิตตา” เขาก็เกลียด เขาก็กลัว แล้วก็ละเอง⁹⁶

นอกจากนี้ ผู้วิจัยเคยสัมภาษณ์ผู้ที่เคยอยู่ใกล้ชิดท่าน เช่น **พระเจ้า หุตานุวัตร** ได้อ้างถึงคำพูดท่านพุทธทาสว่า **ท่านสิ้นทุกข์แล้ว** ซึ่งหมายถึงบรรลุแล้วนั่นเอง⁹⁷ ส่วน **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด** กล่าวว่า ท่านไม่เคยแสดงอาการดั่งเลสสงสัย และยังทำให้ดูว่ามีสภาพจิตสงบไม่ว่าจะเผชิญกับสถานการณ์ถึงขั้นร้ายแรงที่สุด (ในคราวป่วยหนักถึงขั้นที่จะละสังขาร) ผู้ที่ดูแลใกล้ชิดต่างแสดงอาการวุ่นวายทุกซักรือน แต่ท่านมีอาการสงบนิ่งเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าท่านป่วยเฉพาะกาย ส่วนจิตใจหาป่วยด้วยไม่⁹⁸ ประกอบกับข้อมูลรอบด้านอื่น ๆ เช่น การเป็นอยู่โดยชอบ ท่านทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็น ให้สัมผัส ไม่โตนอนหงอนไหวไปตามกระแสโลก ถ้าทำอะไรล้มเหลว ไม่เคยแสดงอาการผิดหวัง เสียใจ หรือเป็นทุกข์ จึงทำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าท่านคงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว

13. จาก พิธิถวายพระเพลิงศพแบบพระพุทธรองค์ สู่ พิธิฌาปนกิจแบบพุทธทาส

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่า ท่านสืบสานวิถีจัดการพระสรีระของพระพุทธรองค์ มาจัดการสังขารของตนเองอย่างไรหรือไม่ ?

ในคราวนั้น เมื่อใกล้วาระที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามพระพุทธรองค์ว่า จะพึงปฏิบัติต่อพระสรีระอย่างไร ? พระองค์ตรัสว่า “อย่าเลยอานนท์ พวกเธออย่าได้ชวนชวายเป็นบูชาสรีระของตถาคตเลย พวกเธอจงสืบต่อในประโยชน์ของตนเถิด จงอย่าประมาท จงมีความเพียร จงตั้งใจไว้ในประโยชน์ของตนเถิด. ดูก่อนอานนท์ ! พวกกษัตริย์ - พรานมณี - คฤหบดี ที่เลือกใส่ในตถาคตก็มีอยู่ เขาจะทำการบูชาสรีระของตถาคตเอง”⁹⁹

ครั้งพระอานนท์ ทูลถามว่าบุคคลเหล่านั้นจะทำการบูชาพระสรีระอย่างไร ทรงตอบว่า “อานนท์ ! เขาพึงจัดเหมือนที่จัดในสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ เขาพันสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าไหม แล้วซับสำลี แล้วพันด้วยผ้าไหมโดยอุบายนี้ 500 คู่ แล้วเชิญลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางเหล็กอีกรางหนึ่ง กระทำจิตกาธารด้วยขของหอมทุกอย่างแล้ว จึงถวายพระเพลิง กระทำสถูป (ที่ระลึก) สำหรับพระมหาจักรพรรดิ ไว้ ณ หนทางสี่แยก อานนท์ ! ชนเหล่านั้นพึงปฏิบัติในสรีระของตถาคตเช่นเดียวกับที่ชนทั้งหลายปฏิบัติในสรีระของพระมหาจักรพรรดินั้นแล ชนเหล่าใดวางพวงมาลัย หรือของหอม หรือจรรณหอม ณ ที่นั้นก็ดี หรืออภิวาท หรือทำความเลื่อมใสอยู่ในจิตก็ดี ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เขาสืบกาลนาน”¹⁰⁰

ในส่วนของท่านพุทธทาส ในฐานะภิกษุสามเณรผู้มีเจตนาที่จัดงานศพแบบเรียบง่าย ดังที่ระบุไว้ในพินัยกรรมว่า “ให้ละเว้นการขอพระราชทานโกฐ... ให้เผาศพในสามเดือน หรือถ้าจำเป็นก็ไม่เกินหนึ่งปี โดยจัดการอย่างง่ายที่สุด ไม่จัดงานพิธีให้เผาศพในบริเวณเขาพุทธทอง โดยปักเสาสีมูม และคาดผ้าขาวเป็นพาดานเท่านั้น มิให้สร้างเป็นลักษณะอย่างอื่นยิ่งไปกว่านี้...” (ดู พินัยกรรมทางโลก บทที่ 3 ข้อ 4.1 หน้า 94 - 96) กล่าวกันว่าท่านชื่นชมวิธีจัดงานศพอย่างเรียบง่ายตามแบบของ “ธรรมปาละ” (ศิริเทวमित ธรรมปาละ : ภิกษุชาวลังกา, 2408 - 2476 เคยนับถือศาสนาคริสต์มาก่อน แล้วหันมานับถือศาสนาพุทธ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญทำให้ศาสนาพุทธเผยแผ่ในประเทศอินเดียและศรีลังกา) ที่จัดเพียงแค่เอาผ้าคลุมศพ วางบนแคร่ นำไปเผาบนเชิงตะกอนบนพื้นดิน มิใช่ไฟที่ไม่ได้พันกระดาษปักไว้สีมูม ซึ่งผ้าขาวนวลเป็นพาดานเล็กน้อย ท่านพุทธทาสจึงนำมาดำเนินรอยตาม ท่านสั่งไม่ให้จัดยาศพ ไม่ให้จัดงานพิธีใด ๆ ให้ฌาปนกิจสรีระโดยวิธีเรียบง่ายที่สุด และนำอัฐิไปเก็บไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปในศาลาธรรมโฆษณัฏฐ์ พร้อมทั้งให้เทพูณชีเมนตีบอกทับ

14. จาก “ธรรมะ” จะอยู่เป็นครูของพวกเขา สู่บทเพลง “พุทธทาส จักอยู่ไปไม่มีวันตาย”

ประเด็นนี้จะแสดงให้เห็นว่าท่านสืบสาน “กายเนื้อ” ให้คงอยู่เป็น “กายธรรม” ได้อย่างไร ?

ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรงกล่าวเป็นปัจฉิมโอวาทว่า “สังขารทั้งหลายย่อมมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”¹⁰¹ และในโอกาสนั้นเมื่อพระอานนท์ทูลถามว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน (พระวรกายแตกดับ) จะให้ผู้ใดเป็นศาสดาแทน ทรงตอบว่า “ดูกรอานนท์ ! ธรรมและวินัยที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย นั่นคือศาสดาของพวกเขา เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”¹⁰² และพระองค์ทรงกล่าวฝากฝังสิกขาบทที่บัญญัติแล้วโดยตรัสแก่ “ปหาราทะ” ดังมีความตอนหนึ่งว่า “ดูก่อนปหาราทะ ! น้ำในมหาสมุทรย่อมตั้งอยู่ตามธรรมดา ไม่ล้นฝั่งแห่งมหาสมุทรฉันใด สาวกทั้งหลายของเรา แม้เพราะเหตุจะต้องเสียชีวิต ก็ไม่ก้าวล่วงสิกขาบทอันเรบัญญัติไว้แล้วแก่สาวกทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน”¹⁰³

ในส่วนของท่านพุทธทาส ได้สืบสานลี้ลำนี้อธิบายว่า แม้ กายเนื้อ จะแตกดับ

แต่ขอฝาก *กายกรรม* ให้คงอยู่ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในบทเพลงชื่อ “พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย” ว่า

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย	แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง	นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา
พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย	ถึงดีร้าย ก็คงอยู่ คู่ศาสนา
สมกับมอบ กายใจ รับใช้มา	ตามบัญชา องค์พระพุทธรูป ไม่หยุดเลย
พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย	อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย	ไอ้เพื่อนเคย มองเห็นไหม อะไรตาย
แม้ฉันทาย กายลับ ไปหมดแล้ว	แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย	ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย กายธรรมยัง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย	ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง
มีอะไร มาเขียนได้ ให้กันฟัง	เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเกิด	ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนี้ดี สนทนา อย่าเลิกแล้ง	ทำให้แจ้ว ที่สุดได้ เลิกตายกัน ¹⁰⁴

15. จาก “พุทธบริษัทสี่ สู่ เครือข่าย” สนวนโมกข์

ประเด็นนี้ที่จะแสดงให้เห็นว่า “พุทธบริษัทสี่” และ “เครือข่ายสวนโมกข์” มีบทบาทต่อการจรจรโลกพุทธศาสนาอย่างไร ?

ถ้าจะพิจารณาประวัติการเผยแผ่พุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปองค์ทรงมีเสาคหลักประกอบด้วยพุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ในส่วนของภิกษุ ภิกษุณี ที่บรรลุอรหัตต์และคอยทำหน้าที่เป็น *เสนากรรม* ออกช่วยเผยแผ่คำสอนมีจำนวนมาก ซึ่งจะไม่นำมากล่าวในที่นี้ ในส่วนของอุบาสก อุบาสิกา ที่พอจะนำมายกให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี, นกุลบิดา (แห่งเมืองสูงสุวรรณคีรี) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา, นันทมารดา, เศรษฐีโอบุญและผู้สนับสนุนด้านอื่น ๆ อีกจำนวนมากมาย นอกจากนี้ยังมี กษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ที่หันมาเลื่อมใสศรัทธาและกลายเป็นองค์อุปถัมภ์ เช่น พระเจ้าอุเทน แห่งเมืองโกสัมพี, พระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งเมืองโกศล, พระเจ้าพิมพิสาร แห่งเมืองราชคฤห์ เป็นต้น เศรษฐี คหบดี และกษัตริย์เหล่านี้ล้วนมีส่วนผลักดันให้พุทธศาสนาเผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ศรัทธาแก่กล้า ถึงกับใช้สงครามช่วยเผยแผ่พุทธศาสนา จนแผ่ไพศาลไปทั่วชมพูทวีป และออกนอกชมพูทวีปในสมัยนั้นอีกด้วย

ถ้าจะพิจารณาในส่วนของท่านพุทธทาส จะมี *เครือข่ายสวณโมกข์* ทั้งฆราวาส และบรรพชิต เท่าที่ **อิโต** ประมวลไว้ ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) พระเถรหนุ่มหัว ก้าวหน้า เช่น พระปัญญา (ปัญญานันทิกขุ) พระบุญชวน (บุญชวน เขมาภีรต) สามเณร กรุณา กุศลาสัย¹⁰⁵ (2) พระภิกษุรุ่นที่มีอายุสูงกว่า ซึ่งมีบทบาทในวงการคณะสงฆ์ เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช - สมเด็จพระ วชิรญาณวงศ์)¹⁰⁶ และ (3) กลุ่มฆราวาสที่เป็นปัญญาชน เช่น สัจญา ธรรมศักดิ์ พระยา ลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัดพลี) เป็นต้น¹⁰⁷

ถ้าจะนำมาจำแนกแยกแยะให้ละเอียดกว่านี้ ที่เป็นภิกษุ มีเช่น พระพยอม กัลยาโณ, พระมหาสำเร็จ สุทธิวาส, พระวรศักดิ์ ธรรมโม, พระพรเทพ ฐิตปัญญา, พระ โกวิท เขมานันทะ, พระมหาประยูร มีฤกษ์, พระคุณฐิ อังสุเมธางกูร, พระใสว สิวญาโณ (หัวหน้าโรงเรียน), พระทองสุข ธมมวโร (ช่างปั้น), อาจารย์ โพธิ์ จันทสโร (เจ้าอาวาสวัดธาร น้ำไหลองค์ปัจจุบัน) พระมณฑิเยร มณฑิโร เป็นต้น ส่วนที่เป็นเครือข่ายทางภาคเหนือ มีเช่น พระอาจารย์มั่น ปรีสุทโธ¹⁰⁸ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเช่น พระอาจารย์ชา วัด หนองป่าพง ส่วนผู้ที่สนับสนุน ให้กำลังใจ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มีเช่น สมเด็จพระ พุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถระ) สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) สมเด็จพระ สังฆราชพระอริยวงศาคตญาณ หรือแม่แต่องค์ทะเลลามาแห่งทิเบต เคยเสด็จเยือนและ ประทับค้างคืนที่สวณโมกข์ (พ.ศ. 2515) ทรงให้เกียรติท่านพุทธทาสโดยทรงเรียกว่า **“ท่าน พุทธทาสภิกขุ เพื่อนเก่าของเรา...”**¹⁰⁹

ส่วนที่เป็นฆราวาส มีเช่น เศรษฐีใจบุญแห่งคณะพุทธนิคมทางเหนือ คือ เจ้าชื่น สิโรต (อุบาสกชาวเชียงใหม่), นายประสิทธิ์ - นางปรานี พุ่มชูศรี (เจ้าของสวนชา ชาว จังหวัดเชียงใหม่), พระคุณพาคษ์สุวัฒน์,¹¹⁰ พ.อ. สาสี ปาละกุล (หัวเรี่ยวหัวแรงในการ สร้างโรงมหรสพทางวิญญาณ), ตระกูล *อิศรกุลนฤมิต* ผู้สร้าง “ธรรมวารินาวาอิศรกุลนฤมิต” (เรือลำที่หนึ่ง), นางนวล เจริญกุล ผู้บริจาคเรือลำที่สอง, พระยาอมรฤทธิ์ธำรง ผู้นำท่าน พุทธทาสตระเวนเทศน์สั่งจรรยาทั่วภาคใต้, หลวงรณสิทธิพิชัย (อธิบดีกรมศิลปากรสมัยนั้น), หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล, อุบาสิกาอรุณวดี สุวรรณกนิษฐ (แห่งสวนอุคมมูลนิธิ), อุบาสิการัญจน อินทรกำแหง อดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัย, อุบาสิกากี นานายน ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงข้างฝ่ายสตรี, แม่ชีกิมเลี้ยง วัชรางกูร (แม่ชีเก่าแก่ของสวณโมกข์), แม่ ชีคันสนีย์ เสถียรสุด แห่งสำนักเสถียรธรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมี สหายธรรม สานุศิษย์ และผู้สนใจที่เป็นนักคิด นักประพันธ์ เช่น วิลาศ มณีวัต , กุหลาบ สายประดิษฐ์, สุลักษณ์ ศิวรักษ์, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ส่วน ผู้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับ *ชีวิตและงานท่านพุทธทาส* มี ชิต ภิบาลแทน, อรุณ เวชสุวรรณ,

สัมพันธ์ ก้องสมุทร, นอกจากนี้ สันติสุข ไสภณสิริ, ประชา หุตานุวัตร ผู้มีบทบาทในการคัดเลือกผลงานของท่านมาจัดพิมพ์เพื่อให้เหมาะกับหนุ่มสาว โดยเฉพาะ พระประชา หุตานุวัตรยังได้สัมภาษณ์เชิงอัตชีวประวัติท่านพุทธทาสไว้ในหนังสือ “เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา”

ในส่วนของสำนักพิมพ์ นอกจากคณะกรรมการมูลนิธิ ไชยา ยังมีสำนักพิมพ์ สุขภาพใจ สนวนุศมมูลนิธิ, สำนักพิมพ์สุวิษานัน, คณะเผยแพร่วิธีการดำเนินชีวิตประเสริฐ (ผ.ช.ป.) เป็นต้น นอกจากนี้มีผู้สมทบทุนโดยไม่ประสงค์จะออกนาม จัดพิมพ์หนังสือ ธรรมะเล่มน้อยไว้แจกเนื่องในโอกาสต่าง ๆ และยังมีครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนศีลธรรมที่ นำหลักคำสอนของท่านไปเผยแพร่ รวมทั้งนำนักเรียน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ ตุลาการ นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และผู้ที่มาเข้าค่ายฝึกอบรมที่สวนโมกข์อีก จำนวนมาก

ในส่วนที่เป็นธรรมสถาน แม้ท่านจะกล่าวว่า สวนโมกข์มีอยู่ที่ไชยาเพียงแห่งเดียว¹¹ แต่ในความเป็นจริง มีสาขา หรือ “นามสถาน” เกี่ยวกับสวนโมกข์ ที่สามารถสืบย้อนได้ว่า ผู้ก่อตั้งเหล่านั้นเป็นเครือข่ายสวนโมกข์ ถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงก็เกี่ยวข้องทางจิตวิญญาณ (Spiritual connection) กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย รวมทั้งขยายเครือข่ายไปถึง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอีกด้วย¹²

ถ้าจะพิจารณาเฉพาะผู้สนใจที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ เฉพาะที่เก็บสถิติไว้ในปี พ.ศ. 2526¹³ มีดังนี้ ผู้ที่มาพักค้างคืนที่สวนโมกข์ 7,099 คน ไม่ค้างคืน 116,055 คน มีนักเรียน มาพัก 4,255 คน นิสิตนักศึกษา 1,397 คน ครูอาจารย์ 617 คน ชาวต่างชาติ 150 คน ภิกษุสามเณร 1,641 รูป มีผู้มาแลกม้วนเทป 11,442 ตลับ นอกจากนี้ ยังมีเครือข่าย สหายธรรม สถานุศิษย์ แนวร่วม ผู้สืบทอดอุดมการณ์ มีทั้งฝ่ายกองทุนช่วยสนับสนุนส่งเสริม ช่วยเงิน วัตถุสิ่งของ ให้กำลังใจ กำลังความคิดและสติปัญญา อาสาสมัครช่วยแรง และ บางพวกช่วยโฆษณาประชาสัมพันธ์เผยแพร่กิจการสวนโมกข์ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ

ความสรุปท้ายบท : ดังที่กล่าวแต่ต้นแล้วว่า เรื่อง *สืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอบุสรณ์ และสานต่อจากรอยพระอรหันต์* ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 2 ประการ คือ (1) เพื่อที่จะ พิสูจน์ให้เห็นลีลาของผู้ประกาศนามอุทิศตนเป็น “พุทธทาส” ว่า แสดงความรับผิดชอบต่อนาม นั้นเพียงใด และอย่างไร ? (2) เพื่อที่จะใช้ตอบคำถามจากใจทวยวิสัยว่า ท่านนำเอา ลีลาของพระพุทธองค์ผู้เป็นนายมาแก้ปัญหาอย่างไร ? หลังจากศึกษาข้อมูลรอบด้านแล้ว นำจะกล่าวได้ว่า ท่านได้ทำหน้าที่ของความเป็น “พุทธทาส” โดยสมบูรณ์ เพราะหน้าที่ ของพระภิกษุเมื่อเข้าสู่บรรพชาแล้ว ต้องเพียรปฏิบัติตนให้พ้นทุกข์ และสอนวิธี

ดำเนินชีวิตอันประเสริฐให้แก่มวลมนุษย์เพื่อให้พ้นทุกข์ตามไปด้วย มิใช่บวชเพื่อแสวงหาผลประโยชน์หรือค้ำกำไร ประกอบไตรจีวรจนวิชา ปลุกเสกพระเครื่อง ให้เข้าเครื่องรางของขลัง ทำตนเป็น “พระพุทธรูปพาณิชย์” ขายสรรพวิมาน ชักจูงให้ชาวบ้านบริจาคทรัพย์สิ่งของเพื่อแสวงหาความร่ำรวยในทางลัด นอกจากนี้ที่กล่าวแล้วท่านพุทธทาส ยังนำบทบาทลีลาของพระพุทธรูปผู้เป็นนายมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดี ถึงแม้คนสมัยนี้จะไม่เคยเห็นพระพุทธรูปเจ้า แต่การได้เห็นวิถีแห่งพุทธทาส ได้ช่วยสะท้อนให้เห็นวิถีแห่งพระพุทธรูปได้ไม่มากนักน้อย ซึ่งความเป็น “พุทธทาส” จะตกผลึก ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในเรื่อง ก้าวนำทาง และสืบทอดธรรมเนียมแบบพุทธทาส ที่จะได้นำเสนอใน บทที่ 5 ต่อไป

